

Yased İNCELEME YARIŞMASI

Doğrudan
Yabancı Yatırımlar
Devlet-Özel Seklö
İlişkisi

Sivil Toplum
Örgütlerinin Rol
İlişkisi

Yarışma Birinci
Nuri YAVUZ
Ankara Üniversitesi

Yarışma ikinci
Hakim SEVİNÇ
Celal Bayar Üniversitesi

Uluslararası Yatırımcılar Derneği

İroos Bulvarı, Mürbəsan Sokak Koza İş Merkezi, B Blok, Kat 3 34349 Beşiktaş İstanbul, Türkiye
Tel: (212) 272 50 94 Faks: (212) 274 66 64
www.yased.org.tr

Yased

2006

İNCELEME YARIŞMASI VI.

YASED ▶ **İNCELEMELİ YARIŞMASI**

**Doğrudan Yabancı Yatırımlarda
Devlet-Özel Sektör İlişkisi
Sivil Toplum Örgütlerinin Rolü**

Türkiye'de Yatırım İklimi ve Doğrudan Yabancı Yatırımlar

**Yarışma Birincisi
Nuri YAVAN
Ankara Üniversitesi**

1.Giriş: Araştırmannın kapsamı, amacı ve önemi

2.Malzeme ve Yöntem

3.Kavramsal Açıdan Yabancı Yatırımlarda Kamu-Özel Sektör Partnerliği

4.Doğrudan Yabancı Yatırımlarda Kamu-Özel Sektör Partnerliği 5.Türkiye'de Doğrudan Yabancı Yatırımların Gelişimi, Yapısı ve Coğrafi Özellikleri

5.1 Literatürün Değerlendirilmesi

5.2 Türkiye'de Doğrudan Yabancı Yatırımların Tarihsel Gelişimi ve Yapısı

5.2.1 Osmanlı Dönemi

5.2.2 Cumhuriyet Dönemi

5.2.2.1 1923-1949 Dönemi

5.2.2.2 1950-1979 Dönemi

5.2.2.3 1980-2004 Dönemi

5.3 Türkiye'de Doğrudan Yabancı Yatırımların Coğrafi Dağılışı

6. Türkiye'nin Doğrudan Yabancı Yatırım (DYY) Çekmedeki Başarsızlığının Nedenleri

6.1 Türkiye'deki Yatırım İkliminin Temel Sorunları: Firma Perspektifinden Karşılaştırmalı Bir Analiz

6.2 Türkiye'nin Kötü DYY Performansının Nedenleri: Literatüre Dayalı Analiz

7. Türkiye'de Yatırım İklimini İyileştirme Çalışmaları ve Özel Sektörün Rolü

8. Türkiye'ye Doğrudan Yabancı Yatırımları Çekmek İçin Gerekli İhale Unsurları

9. Sonuç

Referanslar

TÜRKİYE'DE YATIRIM İKLİMİ VE DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR

1. Giriş: Araştırmannın kapsamı, amacı ve önemi

Dünya Bankası'nın (World Bank) 2005 yılı Kalkınma Raporu (World Development Report 2005), ekonomik büyümeyi sağlanması ve yoksulluğun azaltılmasında rol oynayan en temel unsurun *yatırım iklimi* veya *yatırım ortamı*'nın olduğunu ifade etmektedir. Yatırım ikliminin iyileştirilmesi (Yili Dünya Bankası'nın sunduğu tüm kalkınma stratejileri arasında ilk ve en önemli sıradır) gelmektedir (World Bank, 2004:2). 2005 yılında Dünya Bankası'nın özellikle az gelişmiş ve gelişmeye olan ülkelerin ekonomik kalkınması için çok önemli gördüğü ve bu nedenle de gündeminde aldığı yatırım iklimini konusu, tüm devletlerin toplumlarının faydası ve geleceği için en önceliği konu olarak addediyimektedir.

Yatırım ortamı, kavramsal açıdan hem yurt içindeki özel sabit sermaye yatırımlarını, hem de dıştan gelen doğrudan yabancı yatırımı (Foreign Direct Investment-FDI) kapsamaktadır. Genel olarak gerek ulusal, gerekse uluslararası sermayenin yatırım ihtiyaçları arasında farklılık bulunmamaktadır. Yerli ve yabancı firma ayrimı yapmaksızın tüm firmalar yatırımlarını kolay, masrafsız ve güvenli bir şekilde yapmayı ve yatırım sona erdiğinde de sermayesini aynı şekilde geri alabileceyi isterler. Bu nedenle hem yerli, hem de yabancı yatırımcılar iyi bir yatırım ortamına gereksinim duyarlar (ISO, 2002). Özel yatırım ya iç tasarruflardan elde edilen sermaye ile, ya da uluslararası şirketlerin (Transnational Corporation-TNC) tasarrufunda olan dış kaynaklı doğrudan yabancı sermaye ile yapılmaktadır. İşte bu bağlamda yatırım ortamı ile doğrudan yabancı yatırım (DYY) faaliyeti iç içe geçmeyece ve yabancı sermayeli firmalar yatırım ikliminin en önemli parçasını oluşturmaktadır.

Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde nüfusun artması, iç sabit sermaye yatırımlarının sınırlı kalması, toplumsal yaşam standartlarının yükseltilmesi açısından ekonomik büyümeyi sürdürülür olmasını gerektirmektedir. Büyümenin sürdürülebililiğinin sağlanması ise ancak yatırımın artırırmak ve verimliliği yükseltmekle mümkünündür. Bu bağlamda özellikle gelişmekte olan ülkelerde uluslararası doğrudan yabancı sermaye yatırım-ı an giderek önem kazanmaktadır.

DYY giderek artan şekilde hem gelişmiş, hem de gelişmekte olan ülkeler için ekonomik büyümeye ve kalkınmanın en önemli araçlarından birisi haline gelmektedir. DYY, teknolojik gelişmeyi tetikleyen, insan sermayesinin oluşumuna yardımcı olan, uluslararası ticaretin bütünluşmesine katkı sağ-

1- Yatırım iklimi veya yatırım ortamı literatürde "Investment climate", "business environment", "investment environment" şeklinde değişik kavramlarla ifade edilmektedir.

layan, girişimciliğin gelişmesini artıran ve daha rekabetçi bir yatırım ortamı yaratmaya yardımcı olan küresel ekonominin en önemli mekanizmalarından birisidir (OECD, 2002a:5).

2004 yılı dünya yatırım raporu (World Investment Report 2004) verilerine göre, uluslararası üretim, dünya çapında 62 bin uluslararası şirket ve bu nüfuslu ilişkili 927 bin yavrulbağı şirket (affiliates) tarafından yürütülmektedir. Bu şirketler dünya Gayri Safi Yurtiçi Hasılasının (GSYH) 1/10'unu, dünya ihracatının ise 1/3'ünü oluşturmaktadır ve 54 milyon kişiyi istihdam etmektedirler (UNCTAD, 2004:8-9).

Gelişmekte olan ülkelerde DYY, sabit sermaye yatırımlarının 1980'lerde ortalama %3,4'ünü ve 1990'larda %7,9'unu oluştururken, 2000'lerde bu oran ortalama %12,4'ü bulmuştur. Keza gelişmekte olan ülkelerde DYY'nin GSYH içindeki payı da 1980'de %12,4 iken, giderek artarak 2003'de %31,4'e erişmiştir (Çizelge 1). Bu rakamlar gösteriyor ki, dünyadaki ekonomik büyümeyin ağırlığı iyi yatırımlarda olmakla beraber, DYY'de derek artan ölçüde hem gelişmiş, hem de özellikle gelişmekte olan dünyanın kalkınması için önemli hale gelmektedir.

Yerli ve yabancı yatırımcıların genellikle ülkelerin ekonomik ve yapısal özelliklerine aynı yönde tepki vermesi beklenmektedir. Yani bir ülkeye yerli firmalar yatırım yaptığında, yabancı firmalarında yatırım yapması öngörmektedir. Ancak DYY ile yerli yatırım her zaman aynı yönde hareket etmemektedir. Nitelikim 1990-2003 döneminde GSYH'de sabit sermaye yatırımlarının payı ile DYY girişinin payı arasındaki korelasyon katısayısı dünyaya genel 0,11, gelişmiş ülkeler için 0,66, gelişmekte olan ülkeler için -0,62, az gelişmiş ülkeler için 0,67 ve Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri için ise -0,64 bulunmuştur. Bu sonuç yerli yatırımları kolaylıkla etkilenebilen faktörlerden DYY'nin etkilenebilidğini açıkça göstermektedir (UNCTAD, 2004:4,35). Bu nedenle yatırım ortamının iyileştirilmesi DYY'ler için daha hassas ve daha hayatı bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Çizelge 1. Dünyada ve Türkiye'de DYY'nin sabit yatırım ve hasıla içindeki payı (1980-2003)

Ülkeler	DYY'nin sabit sermaye yarımının içindeki payı (%)			DYY stojının GSYH içindeki payı (%)			1992-2003 arasında giren toplam DYY miktarı (Milyar dolar)
	1986-1991	1992-1997	1998-2003	1980	1990	2000	
Türkiye	1,9	1,8	3,9	0,2	7,4	9,4	7,6
Polonya	0,6	11,2	15,9	0	0,2	20,6	24,9
Cek Cumhuriyeti	0	9,5	31	0	3,9	42,1	54
Macaristan	6,8	33	25,4	0	1,7	49,3	41
İrlanda	5,9	14,8	73,8	149,9	71,5	144,1	51,8
Cin	2,9	13,7	11,5	0,5	5,8	32,2	37
Gelişmeye olen ülkeler	3,4	7,9	12,4	12,4	14,7	29,3	35,6
Dünya	4,6	6,2	13,6	7,6	10,3	20,3	7,087

Kaynak: UNCTAD, 1996:35-411, 2004:367-410

2- UNCTAD'a (2004:274) göre, Türkiye'de 2003 yılı sonu itibarıyle 682 uluslararası şirket ve 7435 yabancı sermayeli şirket (foreign affiliates) faaliyet göstermektedir.

Bu Çalışmanın amacı İki şekilde belirtilenlerdir. Birinci amacı, yatırım iklimi ve bilesenlerini kavramsal açıdan dünyadaki gelişmeler işliğinde ve Türkiye bağlamında incelemektir. İkinci amacı, Türkiye'deki doğrudan yabancı yatırımların tarifi gelişimini, yapısını, sorunlarını ve bölgesel özeliklerini analiz etmektir. Bu amaçlar doğrultusunda şu araştırma soruları gündeme getmektedir: Yatırım iklimi nedir ve DYY'yi nasıl etkiler? Türkiye'ye gelen yabancı yatırımin mekansal ve bölgesel özellikleri nelerdir? Türkiye'nin DYY çekmedeki başarısızlığı ile yatırım iklimi arasındaki ilişki nedir? Türkiye'deki yatırım iklimini iyileştirmek için kamu ve özel sektör ne gibi çaba larda bulunmuşlardır? Türkiye daha fazla DYY çekmek için neler yapmalıdır?

2. Malzeme ve Yöntem

Çalışma, yöntembilimsel bakından araştırmanın amacı ve araştırma sorularını ortaya koymakla işe başlamaktadır. Daha sonra, konuya ilgili literatürü taraması ve değerlendirilmesi yapılmıştır. Ardından elde edilen veriler amaca uygun olarak düzenlenmiştir. Nihayetinde de ortaya çıkan malzemenin betimsel ve yorumsal analiz yapılarak sonuca ulaşılmıştır.

Türkiye'de DYY'nin gelişimi ve YILI çalışmalarını ele alırken hem kronolojik bir yaklaşım, hem de coğrafi/mekansal bir yaklaşım sergilenmiştir. Elde edilen malzeme çizelge, grafik, şekil ve harita sunumlarına dönüştürülecek çalışmanın geçerliliği ve güvenirliliği yükseltilmeye çalışılmıştır. İstatistiksel veriler makro düzeyde hem yerli (özellikle Hazine Müsteşarlığı-HM, Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü-YSGM, Devlet Planlama Teşkilatı-DPT, Yabancı Sermaye Derneği-YASED ve Türkiye Sanayici ve İşadamları Derneği-TÜSİAD), hem de yabancı [Dünya Bankası, Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı (United Nations Conference on Trade and Development-UNCTAD), Yabancı Sermaye Danışma Hizmetleri (Foreign Investment Advisory Service-FIAS), Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teskilatı (Organisation for Economic Co-operation and Development-OECD)] kaynaklarından elde edilmiş ve çeşitli düzeylerde karşılaşmalara imkan verecek biçimde düzenlenmiştir.

Dünya Bankası'nın tüm ülkeler için saha çalışmasına dayalı olarak hazırladığı ve hizmete sunduğu yatırım iklimi veri tabanı da çalışma da kullanılan bir diğer kaynağı oluşturmaktadır. Bunların yanında ulusal ve uluslararası kurumlarca hazırlanan raporlar ile yatırım ortamı ve yabancı sermaye mevzuatına ilişkin yasa ve yönetmelikler eleştirel bakış açısından incelenmiştir. Nihayetinde ise Türkiye'de faaliyet gösteren yabancı sermayeli fir-

maların il bazında coğrafi dağılışı yapılmıştır. Bu dağılış yapılırken HM'nin

1954'ten 2004 yılı sonuna kadar yabancı sermayeli firmalar için tuttuğu ayrıntılı dosya/liste esas alınmıştır. Bu listede 2004 yılı sonu itibarıyle 9616 adet yabancı sermayeli firma bulunmaktadır. Bu 9616 firmanın ilière göre dağılımı hesaplanarak tablolaştırılmış ve buna göre de yabancı sermayeli firmaların bögesel dağılışını yansitan harita oluşturulmuştur.

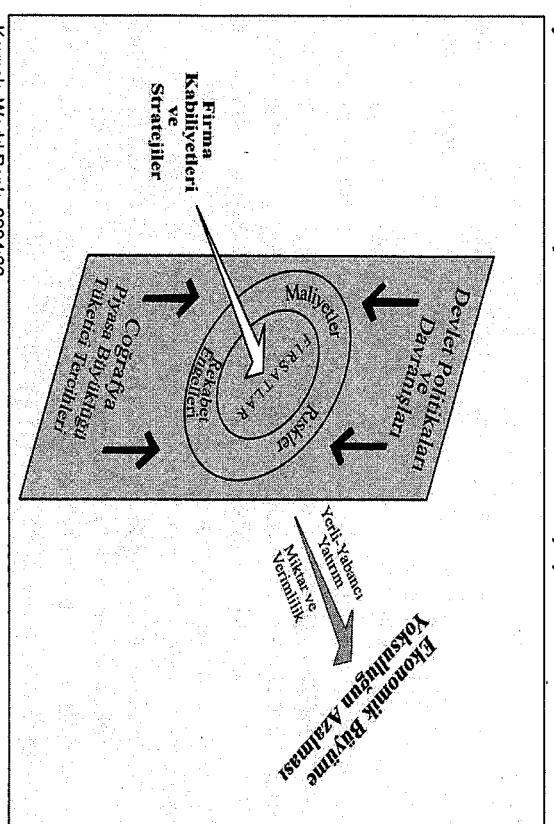
3. Kavramsal Açıdan Yatırım İklimi ve UNSURLARI

Dünya çapında firmalar her gün çeşitli önemli kararlar vermektedir. Bu firmalar mikro ölçekli en küçük çiftçi girişimcilerden yerli sanayi şirketleri ne ve buradan da uluslararası üretim yapan ulusotesi şirketlere kadar değişik büyüklüğe sahip tüm ekonomik aktörleri kapsamaktadır. Söz konusu firmaların kararları her lokasyonda ekonomik büyümeye ve yoksulluğun azaltılması açısından son derece önemli uygulamalara sahiptir.

İyi bir yatırım iklimi, firmaların verimli şekilde yatırım yapması, istihdam yaratması ya da mevcut faaliyetlerini genişletmesi için sunulan fırsat ve teşviklerden oluşan bir çok lokasyona özgü faktörleri (location-specific factors) içermektedir. Yatırım iklimi üç temel boyuta sahiptir (Şekil 1). Burlardan ilki ve en önemsi kuşkusuz firmadır. İkinci boyut, devletin politikaları ve davranışlarını içeren, üçüncü boyutta coğrafya ve onunla ilişkili piyasa büyülüğu ve tüketicilerin tercihleri bulunmaktadır (World Bank, 2004:20).

Şekil 1'in yatay düzlemini firmaların yatırım kararını göstermektedir. Firmalar maruz kaldıkları maliyetleri değiştirmek ya da gelecekteki üretimlemini artırmak veya azaltmak için karar verirler. Firmalar farklı kabiliyet ve stratejiler kullanarak harekete geçerler. Firmaların harekete geçiren güdü karılık araştırmasıdır. Fırsatla ilişkili olan maliyetler, riskler ve rekabet engelleri karılığı etkilemektedir. Sonuçta firmaların yatırım miktarı ve üretkenliği ekonomik büyümeye ve yoksulluğun azaltılmasına katkı sağlamaktadır. Bu nedenle iyi bir yatırım iklimi sadece firmalar için kar yapma mekanizması değildir. Eğer amaç öyle olsaydı, oda maliyetleri ve riskleri minimize etmek şeklinde darraltılabilirdi. İyi bir yatırım iklimi bu nedenle toplum için refahı artırmak anlamına taşımaktadır. Bir çok maliyet ve risk esasında firmalar tarafından çekilmektedir. Rekabet engellerinin azaltılması fırsatı büyütür, yeniliği (innovation) teşvik eder ve böylece iyileşmenin sağladığı üretekten iyi bir yatırım iklimi herkes için iki şekilde faydalıdır. İkisi, iyi yatırım iklimi vergi tabanını genişleterek, fiyatları düşürerek ve istihdam

Şekil 1. Yatırım iklimini oluşturan temel unsurların kavramsal çerçevesi

yaratarak sadexe firmaya hizmet etmeye ziyade, tüm topluma hizmet eder. İkincisi, iyi yatırım iklimi sadexe büyük ulusal şirketleri veya ulusotsi şirketleri değil, tüm firmaları kucaklayarak fayda sağlar.

Şekil 1'in dikey düzlemini yatırım iklimini temsil etmektedir. Yatırım ikliminin coğrafi boyutu (coğrafi lokasyon, piyasa büyülüğu ve tüketici tercihleri gibi) çoğu zaman doğal koşullar tarafından belirlendiği için devletlerin değiştirmesi çok güçtür. Fakat devletler diğer boyut/faktörler üzerinde mutlak etkileyen sahiptir. Bu mutlak etkiler firmaların yatırım kararlarıyla sıkı sıkıya bağlantılı devlet/hükümet politikaları ve davranışlarını içermektedir. Uluslararası deneyimler yatırım iklimi konusunda hükümetlerin yapabileceğii dört temel ve ona eklenebilir iki yan alanın olduğunu altını çizmektedir. Bunların birincisi, ilk yatırım ve bunu izleyen gelecekteki yatırım şartlarını oluşturan siyasi ve ekonomik istikrar ile güvenlik (ülkeden genel güvenliği ve hukuk devleti olması ile özellikle mülkiyet haklarının korunması) unsurludur. Yasa ve yönetmelikler ile vergilerden oluşan ikincisi, hem mülkiyet haklarını sınırlama hem de maliyet, risk ve rekabet engellerine neden olan etkilere sahiptir. Devletlerin yatırım ikliminde etkinlik gösterebileceği üçüncü temel alan olan finans ve altyapı, yatırım faaliyetlerinin temel girdisini oluşturmak, piyasaları düzenlemek ve değişim sürecinin sıkıntılarıyla baş etmede işçilere yardımcı olmayı amaçlayan işçiler ve emek piyasaları ile il-

giliidir.

Bunların yanı sıra pek çok devlet bu temel dört alanın ötesine geçerek yatırım ikilini sorunları ele almada iki ek politika daha benimsemektedir. Bunlardan biri, son derece dikkatli kullanılması gereken bir araç olarak seçici müdahaleler (selective interventions) konusudur. Devletler genellikle bazı firma ya da sektörlerde özel ayrıcalık tanyan politikalar izleyebilmektedir. Ancak bu seçici müdahaleler bazı durum ve ükelerde (örneğin Asya Kaplanlarında) iyi sonuçlar üretirken, bazlarından kamu kaynaklarının boşa aktılmasına sonucunu doğurmuştur. Devletlerin diğer etkisi, uluslararası kural ve standartlara uyum sağlama ile uluslararası çok ulusal, bölge-tırılması ve engellerin kaldırılmasına yönelik yatırım ikiliminin ar-ne etki edebilen politikalarıdır. Ancak firmalar için sadece resmi politikalara ve yasal çerçeveyenin bulunması önemli değildir. Firmalar için asıl olan bu politikalar ve yasaların praktikte nasıl uygulanıklarıdır. Çünkü firmalar yatırımlarını buna göre yapmaktadır.

Yatırım ikilinin merkezinde firma bulunmaktadır. Firmalar toplum için pek çok fayda sağlarlar. Ancak firmaların çıkarları ile toplum çıkarları zaman ve tüm yönlerde aynı değildir. Bu nedenle iyi kamu politikası dengeyi sağlayıcı rol oynamak ve sosyal çıkarlar ile firma çıkarlarını uzlaştıracı ve destekleyici olmalıdır (World Bank, 2004).

Yatırım ikilimini ve ekonomik kalkınmayı doğrudan ve dolaylı olarak etkileyen en önemli unsurlardan biri hiç kuşkusuz coğrafyadır. Büyük iç piyasaya sahip ülkeler ya da büyük piyasalarla daha yakın coğrafi konumu olan ülkeler yatırımcılar için ulaşım ve iletişimdeki ilerlemelere rağmen çök ve daha uzak piyasalarдан daha çekici olabilmektedir. Keza ülke içinde düşük nüfus yoğunluğu ve pazarlardan uzaklık, altyapı yatırımlarının giderici etkisine rağmen, kursal alanların çekiciliğini etkileyebilmektedir. Aynı şekilde kıylardan uzak bölgeler uluslararası ticaretin ulaşım maliyetlerini yükselttiği için özellikle dezavantajlı olabilmektedir (Gallup vd., 1999). Klimatik değişkenler tarım ve turizm gibi bazı yatırımların yapılabilitiğini etkileyebilir. Yine sağlık koşullarının kötü olduğu bölgeler veya ülkeler (örneğin SARS veya sırra virüsünden etkilenen) özel dezavantajları karşı karşıya kalabilmektedir.

Coğrafyanın yatırım ikilimi üzerindeki etkisi sadece ükeler arasında değil, ülke içinde hatta aynı lokasyonda bile farklılıklar gösterebilmektedir. Bu durum genellikle iki nedenden kaynaklanmaktadır. Birincisi, bölgenin ya da sahanın sunduğu altyapı avantaj/dezavantajları ile ilgili olabilmekte-

dir. İkincisi ise, yerel hükümetler ve/veya yönetmilerin ulusal politikalardan farklı yönde uyguladığı politika ve davranışlardan kaynaklanmaktadır. Örneğin Çin'in başkenti Pekin'de bir firmayı telefon bağlantısı sağlaması 20 gün alırken, aynı iş Tianjin'da 7 gün almaktadır. Keza Brezilya'da bir şirketin tapu senedi alması için Brasilia kentinde 15 gün gereklirken, Salvador kentinde 65 gün gerekmektedir (World Bank, 2004:24). Hatta aynı lokasyonda aynı şartlar firmalar uğraşıkları sektörde ya da firmanın büyütülgüne göre farklı şekillerde etkileyebilmektedir. Örneğin küçük ve informel firmalar yatırım ikiliminden büyük firmalara nazaran çok daha hızlı ve negatif yönde etkilenebilmektedirler.

Coğrafyanın ağırlığı ne olursa olsun, devlet politikaları yoluyla yatırım ikiliminin iyileştirilmek için yapılacak çabalardan önemli neticeler sağlayabileceğini açıktır. Sonuç olarak yatırım ikilimi için coğrafya önemlidir ancak deşirtilmeyecek kadar değildir (Henderson, 1999).

4. Doğrudan Yabancı Yatırımlarda Kamu-Özel Sektor Partnerliği

Kamu-özel sektör partnerliği (Private-Public Partnership-PPP) dünyada yabancı yatırım çektirmede başvurulan en etkin araçlardan biridir. Partnerlik çok farklı sektörlerde, çok sayıda faaliyeti içine alan, kesin tanımını yapanın zor olduğu bir kavramdır. Genel olarak kamu-özel sektör partnerliği, kamu sektörü ile özel sektörün ortak katılımıyla hem mali, hem de bli-gi kaynaklarını birleştirerek, maliyetleri düşürmeyi, daha yüksek kalitede hizmetler sağlama ve dağıtım mekanizmalarının iyileştirmeyi hedeflemektedir. Partnerlik ilişkisi özel sektörün genellikle tek başına üstlenmek istemediği kamu mallarına benzemektedir. Keza kamu sektörü bu hizmet ve malları üstlenecek kaynak eksiksliğine sahiptir. Bu bağlamda kamu-özel sektör partnerliği kendilerini yeniden tanımlamak ve birbirleriyle etkin şekilde çalışmak için yeni yollar bulmak zorunda olan her iki taraf içinde çok önemli bir hal almaktadır (OECD, 2000).

DYY bağlamında kamu-özel sektör arasındaki ilişkiyi destekleyen en önemli unsur, spesifik destek kurumlarının kurulmasıdır. Bu amaca yönelik olarak oluşturulan Yatırım Promosyon Ajansları (Investment Promotion Agencies) potansiyel yatırımcıları hedef belirleyerek onları ülkeye çekmek için çeşitli girişimlerde bulunmaktadır. Ülke ve bölgeler DYY çetmede birbirleri ile sıkı bir yaş içine girdikleri için yatırım promosyon ajansları dünya çapında giderek daha önemli hale gelmektedir.

Kamu-özel sektör partnerliğinin en güzel örneklerinden biri Yatırım Danışma Konseyleri'nin (YDK) kurulmasıdır. Ülke hükümetleri ile yabancı ya-

tirmiciler arasında bir iletişim aracı olan bu konseyler, başta Ukrayna ve Rusya gibi geçiş ülkeleri (transition countries) olmak üzere bir çok ülkede kurulmuştur. Konseyler bir tarafta iş dünyasının sorun ve kaygılarıyla ilgili bilgiyi devlet yetkililerine iletmek, diğer taraftan hükümet tarafından hazırlanan son yasal ve yönetSEL değişiklikler hakkında iş çevrelerini bilgilendirmeyi amaçlayan en yüksek organ olarak tasarlanmıştır.

Kamu-özel sektör partnerliği bağlamında düşünülmüş bir diğer yapı/kurum özel ombudsmanlığın oluşturulmasıdır. Bu yapı tipki YDK'da olduğu gibi yabancı yatırımcı ile hükümet arasındaki sorunların çözümünde bir arac olarak düşünülmektedir. Böylece bağımsız bir yetkili olarak ombudsman, devlet kurumları ile girişimciler arasında imzalanın anlaşma ve contratların uygulanması, kırtasiyecilik ve bürokrasının azaltılması ve bürokratlar tarafından verilen yanlış kararların iptali veya değiştirilmesi konusunda tam bir otoriteye sahip olabilecektir.

5. Türkiye'de Doğrudan Yabancı Yatırımların Gelişimi, Yapısı ve Coğrafi Özellikleri

5.1 Literatürün değerlendirmesi

Türkiye'de DYY ile ilgili ilk çalışmaların, özellikle yabancı sermayeli firmaların faaliyetlerinin yoğunlaşlığı, konuya ilginin arttığı, tartışmaların ve eleştirilerin hızla yükseldiği 1960'lardan itibaren gerçekleştirdiği görülmektedir. Türkiye'deki uluslararası şirketlerin DYY faaliyetleri izerine yoğunlaşan bu araştırmalar bir taraftan konunun tarihi gelişimini, siyasi nitelğini, ekonomik önemini, ekonomiye katkısını, imalat sanayindeki yerini, yabancı sermayeli firmaların partner seçimini ve ihracat davranışlarını ele alırken, diğer yandan yabancı sermaye yatırımlarının mevzuat, sektör ve ülke açısından yapısını incelenmeye tabi tutmuştur.

DYY konusunda yapılan çalışmaları bazıları iktisat tarihi açısından Osmanlı dönemindeki yabancı sermayeyi (Eldem, 1994; Kurmus, 1974; Küktükoğlu, 1992; Ökçün, 1997^a, 1997b; Pamuk, 1994) ele alırken, bazıları cumhuriyet ilk dönemlerinden 1980'e kadar olan dönemde meydana gelen yabancı yatırımları (Alpar, 1978; Bulutoglu, 1970; Cilioğlu, 1965; Demircan, 1971; Göymen ve Tüzün, 1976; İTO, 1967; Selik, 1961; Şahin, 1975; Tuncer, 1968; Uras, 1979) ele almaktadır.

1960 ve 1970'lerin zengin akademik çalışmaları 1980'li yıllarda Doğan, (1981), Karakoyunu (1981), Uras (1981), Erdilek (1982, 1986, 1988), Kar-

luk (1983), Satiroğlu (1984), Kirm (1986), YASED (1988, 1989, 1990) ve Baban (1987) tarafından yapılan çeşitli çalışmalar ile 1990'larda Balkır ve Williams (1993), Bodur ve Maddsen (1993), Önış (1994), Demirbağ vd., (1995), Balasubramanyam (1996, 2001), Buckley ve Geyikdağı (1996), Taftoglu ve Glaister (1996, 1997, 1998a, 1998b, 1998c, 1998d), Erden (1996, 1997) ve Yüksel (1999) tarafından yapılan araştırmalarla daha da zenginleştirilmiştir. 2000'li yılların başında ise Aslanoğlu (2000), Cömert (2000), Tatoğlu (2000), Çoşkun (2001), Oruç (2001), Loewenthal ve Erzugal-Loewenthal, (2001), Erdal ve Tatoğlu (2001), Foster ve Alkan (2003) ve OK (2004)'un yaptığı çalışmalar bu süreçte katkıyı devam ettirmiştir. Sözkonusu çalışmaların bir kısmı 1980 öncesi yapılan araştırmalar gibi Türkiye'ye gelen DYY'yi tarihsel perspektifle betimleyici ve yorumlayıcı şekilde incelerken, diğer kısmı özellikle 1980 sonrası Türkiye'ye gelen DYY'yi istatistiksel ve/veya ekonometrik yöntemler kullanarak empirik bulgulara dayalı açıklama şeklinde ortaya koyması bakımından farklılaşmaktadır.

Yukarıda anılan çok sayıda çalışmanın yaklaşım ve yönteminden farklı olarak, Türkiye'de DYY'nin coğrafi, mekansal ve bölgesel özelliklerini inceleyen sınırlı sayıda da olsa çeşitli araştırmaların (Tokatlı ve Erkip, 1998; Berköz, 2001; Özdemir, 2002; Yavan ve Kara, 2003; Deichmann vd., 2003) yapılması olduğunu belirtmek gerekir. Ayrıca çok sınırlı düzeyde de olsa iki çalışmanın (Kaynak ve Dağışık, 1991; Erdilek, 2003) Türkiye'den dışarıya giden DYY'yi incelediği görülmektedir. Son olarak Yıldırım (1979), Kutal ve Büyükuşlu (1996) ve Özalp (1998) tarafından yapılan üç çalışma Türkiye'deki uluslararası şirketlerin DYY faaliyetlerini ele almakla birlikte, çokuluslu şirketler ve DYY konusunu teorik açıdan inceleyerek literatüre önemli derecede katkı yapmışlardır.

5.2 Türkiye'de Doğrudan Yabancı Yatırımların Tarihsel Gelişimi

Türkiye'de yabancı sermaye yatırımlarının bugününu anlamak için tarihi geçmişi bilmek gereklidir. Bu nedenle konu iki ana başlık halinde incelenecaktır.

5.2.1. Osmanlı Dönemi

Osmanlı İmparatorluğu'nun 1838 yılında Balta Limanı Anlaşması ile başta İngiltere olmak üzere zamanla diğer Avrupa ülkelerine tanıdığı ticaret imtiyazları (kapitülasyonlar), bir taraftan Osmanlı'da ticaretinin hızla büyümeye ve liberalleşmesine yol açarken, diğer taraftan Batı Avrupa sermayesinin yaptığı doğrudan yatırımlarla yeni bir boyut kazandı. Ancak Os-

³ Ökçün'ün ilk kez 1971'de basılan bu çalışmasının ikinci baskısı 1997'de yapılmıştır. Bu çalışmada ikinci baskı kullanılmıştır.

manlı'da yabancıların yatırım yapmasının tarihi 18. yüzyılın ilk yarısına kadar inmektedir (Kürtüköglü, 1992:105). Fakat yabancı sermaye yatırımlarıının asıl yoğunlaşması 1840'lardan itibaren giderek artan şekilde ulaşım, haberleşme, sanayi, madencilik ve finans gibi sektörlerde yaşandı (Kurmuş, 1974; Küttükoğlu, 1992). Batı Avrupa ülkeleri Osmanlı İmparatorluğu'nda başta ulaşım (demiryolu ve liman yapımı) olmak üzere bankacılık, sanayı, ticaret ve belediye ya da şehir hizmetleri gibi kârlı ve stratejik alanlara yatırım yapmışlardır. Nitekim I. Dünya Savaşı öncesinde, 1914 yılı başında, Osmanlı İmparatorluğu'nun Türkiye sınırları içerisinde yapılan DYİ'nin %63,1'i sadece demiryollarına aittir. Bunu %12,7'lük pay ile bankacılık-sigortacılık sektörü yatırımları takip etmektedir. Daha sonra orta-İefon ve Şehir İçi deniz taşımacılığı gibi belediye hizmetleri almaktaydı. Burular da daha geriden iman yapımı ve maden çökarmı izlemektedir (Çi-zege 2).

Çizege 2. Osmanlı İmparatorluğu'nda doğrudan yabancı yatırımların sektörlerine ve ülkelere göre dağılımı (1914)

Sektörler	Fransa			İngiltere			Almanya			Diğer ülkeler			Toplam	Sektörlerin toplamı payı (%)
	Bin Sterlin	%	Bin Sterlin	%	Bin Sterlin	%	Bin Sterlin	%	Bin Sterlin	%	Bin Sterlin	%		
Bankacılık-sigorta	23.247	49,6	4.588	9,8	17.248	36,8	1.785	3,8	46.669	100	63.1			
Belediye hizmetleri	1.701	44,6	363	9,5	304	8,0	1.449	38,0	3.816	100	5,1			
Ticaret	3.031	70,7	757	17,6	300	7,0	200	4,7	4.289	100	5,8			
Sanayi	1.220	30,8	1.685	42,1	300	7,6	774	19,6	3.959	100	5,3			
Limanlar	2.206	59,1	409	12,8	576	18,1	3.191	4,3						
Medencilik	2.007	73,5	450	16,5	175	6,4	100	3,7	2.732	100	3,7			
Toplam	37.282	50,1	11.281	15,2	20.653	27,8	5.108	6,9	74.305	100	100,0			

* 1 Sterlin = 1/10 Osmanlı Lirası (OL)

Kaynak: Pamuk, 1994:75

Osmanlı İmparatorluğu'na yatırım yapan ülkelerin başında İngiltere ve Fransa gelmektedir. İngiltere 1850'li yılların sonlarından itibaren, dünyanın diğer bölgelerine olduğu gibi, giderek artan miktarda Osmanlı İmparatorluğu'na ilk yatırımı yapan ülke olmuştur. Ancak 1890'larnın başında İtalyanlar bu üstünlüğünü Fransa ve Almanya'ya kaptırmıştır. Halbuki Fransızların Osmanlılardaki yatırımını sürekli bir büyümeye göstermiştir. Almanlar, Osmanlı İmparatorluğu'na İngilizlerin payı %15,2 iken, Fransızların ki %50,1 idi. Diğer ülkeler (Belçika, İsviçre, ABD ve Avusturya gibi) ise ancak %6,9'luk bir parça sahip idiler (Eldem, 1994:127-128; Pamuk, 1994:85-87).

Osmanlı İmparatorluğu'na yatırım yapan ülkeler, kesin istatistiksel verileri

olmamakla birlikte en başta İstanbul'u tercih etmişlerdir. Yani, yabancı sermayeli firmalar yatırımlarının en büyük kısmını İmparatorluğun başkenti olan İstanbul'a yönelmişlerdi. İstanbul'un ardından Anadolu'da ikinci sırayı İzmir almaktır. Ayrıca demiryolları ve maden çökarmı (Zonguldak-Ereğli, Bandırma, Bursa, Ergani, Adana, Edremit, İzmit gibi) nedeniyle Anadolu'nun pek çok kentine yabancı sermayenin ulaştığı anlaşılmaktadır. Anadolu yarımadası dışında İmparatorluğun özellikle Selanik, Beyrut, Şam ve Bağdat gibi önemli kentlerine de yatırım yapıldığı çeşitli kaynaklardan belirlenebilimtedir (Eldem, 1994; Ökcün, 1997b; Pamuk, 1994).

5.2.2 Cumhuriyet Dönemi

Türkiye'de cumhuriyet döneminde meydana gelen doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını ülkenin ekonomik ve siyasal gelişmelerini göz önünde bulundurarak üç kisma ayırmak mümkündür.

5.2.2.1 1923-1949 Dönemi

Türkiye'nin yabancı sermayeye yaklaşımı zaman içinde farklılıklar göstermekle beraber, cumhuriyeti kuran kadronun yabancı sermaye konusundaki yaklaşımının son derece net, açık ve olumlu olması, tarihe düşülmesi gereken çok önemli notlardan biridir. Nitekim daha Lozan Antlaşması'ndan, cumhuriyet kurulmadan önce, 17 Şubat 1923'te İzmir'de toplanan I. Türkiye İktisat Kongresi'nde yabancı sermaye ile ilgili alınan ve Atatürk tarafından bütün dünyaya iletilen şu mesaj çok anlamlıdır:

"... efendiler, ekonomi alanında düşünün ve konuşurken zannolunmasın ki, yabancı sermayeye düşmanız. Hayır, bizim memleketimiz geniştir. Çok emek ve sermayeye ihtiyacımız vardır. Kanunlarmızda uymak koşuluyla yabancı sermayeye gerekli güvenceyi vermeye her zaman hazırız. Yabancı sermaye bizim emeğiğimize katkıda bulunsun ve bizimle onlar için yararlı sonuçlar versin..." (Ökgür, 1997c:21).

Şunu peşinen ifade etmek gereki ki cumhuriyeti kuranların genel yaklaşımı bu olmakla beraber, ondan sonra geleñler, kuruculardan daha şüpheli olmuş, yabancı sermaye konusunda dünya gerçekini iyi kavrayamamış, bu tip yatırımlardan Türkmen ve sürekli eleştiri konusu yaparak, bu kaynaktan yeterince yararlanma yoluna gitmemişlerdir (Karakoyunlu, 1981:423). Hatta bugün küreselleşme olgusunun hayatın her alanında hızla yaşandığı ve artık sermayenin vatanının olmadığı 21. yüzyıl Türkiye'sinde bile yabancı sermayenin iyi mi? kötü mi? faydalı mı? zararlı mı? olduğunu konusunda tartışmalar devam etmektedir.

Çizelge 3. Cumhuriyetin ilk yıllarında yabancı sermayeli firmaların sektörlerine göre dağılımı (1923)

Sektörler	Firma Sayısı	Yatırılmış Sermaye (milyon sterlin)	%
Demiryolları	7	39,2	62%
Bankalar	23	10,2	16%
Liman İşleri ve Belediye Hizmetleri	11	5,0	8%
Ticaret	35	3,6	6%
Madencilik	6	3,0	5%
İmalat	12	2,4	3%
Toplam	94	63,4	100%
Kaynak: Tezel, 1994: 107.			

Osmanlı İmparatorluğu'ndan Cumhuriyete toplam sermayesi 63,4 milyon sterlini bulan 94 yabancı sermayeli firma intikal etmiştir. Bu firmaların %62'si demiryollarına, %16'sı bankacılığa, %8'i liman ve belediye hizmetlerine, %6'sı ticarete, %5'i madenciliğe ve %3'ü de imalat sanayine yatarım yapmışlardır (Çizelge 3). Bu şirketlerin %45'i Almanlara, %26'sı Fransızlara, %17'si İngilizlere, %4'ü Belçikallara, %2'si Amerikalılara ve %6'sı diğer ülkelere aitti (Tezel, 1994:107). Görüldüğü gibi Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemindeki yabancı yatırımların sektörel yapısı ve ülkelere göre dağılımı ile cumhuriyetin ilk yıllarındaki durum birbirine son derece benzemektedir (Çizelge 2-3, Şekil 2). Bu durum, cumhuriyet yönetiminin tipki Osmanlı'nın siyassal, sosyal ve kültürel kurumlarını olduğu gibi ekonomik kurumlarını ve yapısını da aynen devraldığını yansımaktadır

Şekil 2. Osmanlı İmparatorluğu ile Cumhuriyetin ilk yıllarında DYY'nin sektörlerine göre dağılımı (1914-1923).

Sektörler	DYY'nin Dağılımı (%)
Madencilik	~30%
Sanayi	~20%
Belediye hizmetleri ve liman	~10%
Bankacılık ve sigortacılık	~10%
Demiryolları	~30%

1914 Osmanlı İmparatorluğu 1923 Türkiye Cumhuriyeti

Çizelge 4. Cumhuriyetin ilk yıllarında Türkiye'de doğrudan yabancı sermaye yatırımları (1926-1933)

Sektörler	Yıllar	Milyon TL	Milyon sterlin
Bankalar	1926	6,5	0,7
Liman İşleri ve Belediye Hizmetleri	1927	5,3	0,6
Ticaret	1928	8,0	0,8
Madencilik	1929	12,0	1,2
İmalat	1930	1,2	0,1
Toplam	1931	0,8	0,1
	1932	4,2	0,6
	1933	1,1	0,2
	Toplam	39,1	4,3
Kaynak: Tezel, 1994: 195			

Türkiye'de yabancı sermaye ile ilgili düzenli istatistiklerin ancak 1980 yılından sonra tutulduğu görülmektedir. 1980 öncesindeki bütün veriler ise, son derece olumsuz, kimi zaman çelişkili ve bir çوغu da bilim insanların kişisel çalışma gayreti ile oluşturulmuştur. Tezel'in (1994:135) 1926-1933 dönemine ilişkin ortaya koyduğu verilere göre (Çizelge 4), bu dönemde Türkiye'ye 39,1 milyon TL DYY yapılmıştır. 1932 yılını bir tarafa bırakıksak, yatırımların %80'ının 1926-1929 arasında liberal dönemde yapıldığı dikkat çekmektedir. Ayrıca 1920'li yıllarda Osmanlı İmparatorluğu'ndan kalan ayıracıklı şirketlerin çoğu varlığını korurken, Cumhuriyet Hükümeti özellikle belediye hizmetleri ile madencilik alanlarında yeni yabancı sermayeli şirketlere ayıracıklı ve ayıracıksız yatırım yapma olağlığı tanımlıstır (Çizelge 5).

Edeki veriler 1930'lu yılların sonundan, 1950'ye kadar Türkiye'ye önemli miktarda DYY'nin girmedğini göstermektedir. Bu durumu üç nedenle açıklamak mümkündür:

(1) 1929 Dünya Ekonomik Bunalımı'nın etkisiyle, 1930'lu yıllarda dünya ekonomisinde yaşanan durgunluk sonucu uluslararası yatırımların azalması (Bulutoğlu, 1970:52; Tezel, 1994:202; Tuncer, 1968:17).

(2) 1939-1945 arasında süren II. Dünya Savaşı'nın uluslararası yatırımları kesintiye uğratması.

(3) Etkisi konusunda bir fikir birliğinin olmadığı ve tartışmalara açık olsa da devletçilik uygulaması nedeniyle 1928-1945 yılları arasında 24 adet yabancı sermayeli firmaların (21 tanesi 1933-1945 arasında) millileştirilmesi nin sermaye girişini engellediği (Alpar, 1978:132; Bulutoğlu, 1970:108-110; Kartluk, 1983:46-47; Tuncer, 1968:69-72) düşüncesi yanında, sonraları Öküçün'ün (1997a:1-11, 106) 1920'li yıllar için ve Tezel'in 1920-1930'lu yıllar için yaptığı araştırmalar yukarıdaki savın tamamen geçersiz olduğunu belgesel verilerle ortaya koymaktadır. Nitekim Tezel (1994:206):

"millileştirme işlemeleri yabancı sermayeye karşı bir politikanın uygulanacağı kanıt olarak gösterilemez. Unutulmamalıdır ki, millileştirmelerin en yoğun olduğu 1934-1938 aralığında Türkiye'de 32 yeni yabancı şirket fahaliyete geçmiştir. Öncেki dönemlerde çalışmaya başlamış olan, Osmanlı Bankası ve bir çok ayrıcalıklı madencilik şirketi gibi yabancı sermayeli kuruluşlarda etkinliklerini 1930'lar ve 1940'lar boyunca sürdürmüştür."

Şeklinde ifade ettiği düşüncede devletçiliğin ve millileştirmelerin en yoğun olduğu dönemde bile Cumhuriyet Hükümetinin yabancı sermayeye kapılmasını kabulmediğini ve millileştirmelerin yabancı sermayeye karşı bir uygulama olarak gösterilemeyeceğini açık bir şekilde ortaya koymaktadır.

Çılgınlık 5. Türkiye'de Cumhuriyetin ilk döneminde kurulan ayrıcalıklı ve ayrıcalıksız statüye sahip yabancı şirketler 1923-1929

Ayrıcalıklı Şirketer	Yıl	Ülke	Ayrıcalıksız Şirketer	Ülke
İstanbul Seydi Koy Gaz ve Elektrik Şirketi	1924	Belçika	Cimento Fabrikası	Belçika
İznik Telefon Şirketi	1925	İsviçre	Çimento Fabrikası	Fransa
Zonguldak Şirketi	1925	Belçika	Çırçır Fabrikası (Adana)	İngiltere
Güney Anadolu Manganez Mad. Şti.	1927	Belçika	Çikolata Fabrikası (Nestle)	İsviçre
Kirşehir Krom Mad. Şirketi	1927	Almanya	Plak Fabrikası (HMV ve Colombia)	ABD
Adana Elektrik Şirketi	1928	Fransa	İlaç Fabrikası	İsviçre
Antalya Elektrik ve Gaz Şti.	1928	Almanya	İpek Dokuma Fabrikası	Japonya
Fethiye Simli-Kurşun Mad.	1928	İngiltere		
Ford Şirketi	1929	Fransa		
Körnür Madencilik Şti.	1929	ABD		
		Fransa		

Kaynak : Tezel, 1994:98-106

5.2.2.2. 1950-1979 Dönemi

II. Dünya Savaşı'ndan sonra oluşan yeni dünya düzeni çerçevesinde Türkiye hızlı kalkınmak için yabancı sermaye yatırımlarına ihtiyaç duymustur. Bu amaçla 1950 ve 1951 yıllarında hazırlanan ve yabancı yatırımı teşvik eden kısa kanunlar fazla bir semere vermeyince (Tuncer, 1968:73-74), 1954 yılında geniş kapsamlı bir Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu Çıkarılmıştır. 6224 sayılı bu kanun dünyanın o zamanki en liberal yabancı sermaye kanunlarından biri olup, 2003 yılına kadar yürürlükte kalmıştır (Alpar, 1978:137; Kartluk, 1983:50).

Türkiye 1950-1960 yılları arasında büyük ölçüde liberal bir politika izlemesine karşın, görecə önemli bir yabancı sermaye girişini yaşamamıştır. 1960 yıllarından sonra planlı bir kalkınma modeli izlemiştir, fakat bu dönemde de yabancı sermaye girişği söylemeye düşük olmuştur (Çizelge 6, Şekil 3). Ancak 1980 yılından sonra yabancı sermaye girişği hızlanmıştır.

Çizelge 6. Türkiye'de 1954-1979 döneminde İznin verilen DYY'nin yıllara göre gelişimi (milyon \$)	Yıllar	Yılık	Kümülatif	Yıllar	Yılık	Kümülatif	Yıllar	Yılık	Kümülatif
	1954'e kadar	2,8	2,8	1962	4,2	22,7	1971	11,7	117,2
	1954	2,2	5,0	1963	4,5	27,2	1972	12,8	130,0
	1955	1,2	6,2	1964	11,9	39,1	1973	67,3	197,3
	1956	3,4	9,6	1965	11,6	50,7	1974	-7,7	189,6
	1957	1,3	10,9	1966	9,7	60,4	1975	15,1	204,7
	1958	1,1	12,0	1967	9,0	69,4	1976	8,9	213,6
	1959	3,4	15,4	1968	13,9	83,3	1977	9,2	222,8
	1960	1,9	17,3	1969	13,2	96,5	1978	11,7	234,5
	1961	1,2	18,5	1970	9,0	105,5	1979	-6,4	228,1

Kaynak: DPT, 1983

Türkiye'ye 1954 yılından önce sadece 2,8 milyon \$ yabancı sermaye girmiştir. 1954-1959 yılları arasında 12,6; 1960-1969 yılları arasında 81; 1970-1979 yılları arasında ise 160,3 milyon \$ yabancı sermaye giriş'i olmuştur. 1954 yılı öncesi dahil bu dönemde toplam 228,1 milyon \$ yabancı sermaye giriş'i vardır.

1950'lerde başlayan DYY akımı ile 6224 sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu çerçevesinde, 1954-1975 arasında kümülatif olarak ülkemize 109 yabancı sermayeli firma gelmiştir. 1975 yılı sonu itibarıyle Türkiye'de faaliyette bulunan yabancı sermayeli firmalarda hem firma sayısı bakımından (93 adet), hem de getirdiği yabancı sermaye miktarı bakımından en büyük pay (%86,29) imalat sanayine aittir (Şekil 4). İmalat sanayi içerisinde de yabancı sermayeli firmalar özellikle karayolu taşıtları, elektrik-elektronik, kimya ve lastik gibi yoğun sermaye ve yüksek teknoloji gerektiren

4- 1950-1979 döneminde Türkiye'ye giren DYY, 1980 sonrası giren DYY'ye göre az olmakla beraber, 1950 öncesi nüfusla (görecek) önemli miktarda olduğuna şüphe yoktur.

alt sektörlerde yoğunlaşmıştır. Diğer sektörlerde ise gelen yatırımların pa-
yi oldukça düşüktür.

Gelen yabancı yatırımların 1975 yılı sonu itibarıyle ülkelere göre dağı-
lımı incelediğinde, ilk sırayı firma sayısı bakımından Almanya (24 firma)
sermeye miktarı bakımından ise Amerika Birleşik Devletleri (ABD) almak-
tağıdır. Bu dönemde gelen yabancı sermayenin %93'ünün OECD ülkerinden,
özellikle de Avrupa Birliği (AB) ülkerinden Türkiye'ye aktığı anlaşılmaktadır. Diğer ülkelerin ise önemli bir pay yoktur (DPT, 1983:13-23).

1950-1979 döneminde Türkiye'ye gelen yabancı sermayenin mekansal
ve bölgesel dağılımı konusunda 1965 yılına ait veriler dışında maalesef
herhangi bir veri bulunmamaktadır. Bu durumun en önemli nedeni, 1980
yılına kadar Türkiye'de yabancı sermaye ile ilgili tek ve tam yetkiye sahip
bir kurumun oluşturulamamasından kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla sade-
ce il bazında değil, giren sermayenin miktarı, sektörü ve ülkesi bazında da
elimizde yeterli ve düzenli istatistikler bulunmamaktadır.

Çizelge 7. Türkiye'deki yabancı sermayeli firmaların illere göre dağılımı (1965 sonu itibarıyle)

İller	Firma sayısı	%	Yabancı sermaye miktarı (Bin \$)	%
Ankara	98	80,33	55.253	80,50
İzmir	11	9,02	8.486	12,29
Bursa	10	8,20	1.664	2,42
Kocaeli	1	0,82	195	0,28
Hatay	1	0,82	3.073	4,48
Türkiye toplamı	122	100	68.640	100

Kaynak: İTO, 1967:89; Tuncer, 1967:64

1965 yılı sonu itibarıyle elde edilen veriler ise, İTO (1967) ve Tuncer (1968) tarafından Türkiye'de yabancı sermaye ile ilgili ilk akademik çalış-
malardan elde edilmiştir. Buna göre, 1965 yılı sonu itibarıyle Türkiye'ye
gelen 122 yabancı sermayeli firmaların %80'i İstanbul'da, dolayısıyla Mar-
mara Bölgesi'nde bulunmaktadır. Bölgede yabancı sermayenin bulunduğu
diğer iller birer adet ile Kocaeli ve Bursa'dır. Yabancı sermayenin ter-
cili ettiği ikinci önemli İl Ankara, dolayısıyla İç Anadolu Bölgesi'dir. Ege
Bölgesi ni Izmir ve son olarak Akdeniz Bölgesi'ni de Hatay iline bağlı Is-
kenderun ilçesi temsil etmektedir (Çizelge 7). Görülüyorki yabancı serma-
yeli firmalar bu dönemde ülkemize yatırım yaparken, her bakımından geliş-
miş, uygun coğrafi koşulların bulunduğu, yeterli alt yapıya sahip illeri ter-
cih etmişlerdir.

1950'lerden itibaren Türkiye'ye doğrudan doğruya ve Türk sermayesi ile
ortaklık şeklinde gelen yabancı firmaların büyük çoğunluğu, dünyanın bel-

li başlı sermayeli firmaları ya da uluslararası şirketleri olup, bazı sektörlerde
başında montaj şeklinde de olsa ilk defa kuruculuk görevini üstlenerek tü-
ke sanayisinin gelişmesine katkıda bulunmuştur. Örneğin otomotiv sek-
töründe Fiat (1954 yılında gelmiş), BMC (1964), MAN (1966), Mercedes
(1966), Renault (1969); ilaç sektöründe, Sandoz (1956), Pfizer (1957), Roc-
he (1958), Bayer (1962); metal esyada AEG (1964), Siemens (1964), Bosch
(1970); gıda da Pepsi (1964), Coca-Cola (1965) ve Tuborg (1967); son ola-
rak lastik sanayinde Pirelli (1960) ve Goodyear (1961) gibi firmalar Türk sa-
nayisinin ilgili sektörlerinde öncülik etmişlerdir.

5.2.2.3 1980-2004 Dönemi

24 Ocak 1980'de alınan kararlar, Türkiye'nin ihracata dayalı, liberal bir
piyasa sistemi ile ekonomik kalkınmasını sağlamayı amaçlıyordu. Bu du-
rum, iki temel ekonomik araç yoluyla yapılmaya çalışılacaktı. Bunlardan il-
ki, dış ticaretin ve dövizin liberalizasyonu yoluya öndeği engellerin kal-
dırılması; ikincisi ise, ülkeye yabancı sermaye ve teknoloji girişini sağlaya-
cak düzenlemelerin yapılması idi. Nitelenin 1980'den günümüzde DYY'nin
artırılması, yabancılara kolaylıklar sağlanması ve yabancı sermaye liberal-
leştirilmesi ile ilgili olarak çok önemli düzenlemeler yapılmıştır (Balasubra-
manyam, 1996; Erdilek, 1988; Öniş, 1994). İlk olarak 25 Ocak 1980 tari-
hinde Başbakanlık'a bağlı Yabancı Sermaye Dairesi kurulmuş, daha son-
ra bu kuruluş DPT bünyesine alınmış, 1991 yılında ise Yabancı Sermaye
Genel Müdürlüğü şeklinde Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı'na bağlan-
mış. 1994'ten itibaren ise HM bünyesinde faaliyet göstermektedir. 6224
sayılı yasa bağlamında 1980, 1984, 1986 ve 1995 yıllarında yapılan Çeşit-
li değişikliklerle Yabancı Sermaye Çerçeve Kararı daha liberal hale getiril-
miştir. Yabancı Sermaye Çerçeve Karar, ülkenin ekonomik kalkınmasına
yardımcı olması, Türk özel sektörüne açık faaliyet alanlarında çalışması,
tekel oluşturmaması ve özel aynalık saajanaması koşuluyla, her türlü
mal ve hizmet üretimine yönelik faaliyetlere yabancı sermayenin önünü
açılımasını sağlamıştır (DPT, 2000:8). Yabancı sermayeye ilişkin çıkarılan
1984 ve 1994 tarihli Yap-İşlet-Devret (YİD) Yasası da kamu tarafından
sağlanacak olan alt yapı (İçme suyu, baraj, ulaşım, kanalizasyon vb.) ve
enerji ile ilgili alanları, yabancı ve yerli özel sermayeye açılmıştır (Öngün,
2001:333).

1954 yılında yürürlüğe giren ve çok liberal hükümler taşıyan 6224 sayılı
yasaya rağmen, Türkiye'ye 1980 yılına kadar istenilen düzeyde yabancı
sermaye yarımının gelmemişi olması, sadecə yasal düzenlemeler ile ülke-
lerin yabancı sermayeyi çekemeyeceğini göstermesi bakımından ilginçtir.

Oysa 24 Ocak 1980 tarihinde alınan Ekonomik İstikrar Kararları ile Türkiye'nin dışa açık bir politika izlemeye başlaması, istenilen güven ortamının oluşması ve bürokratik engellerin kaldırılması; kissacasi ekonomik kalkınmasının sağlanmasında tüm karar ve süreçlerin serbest piyasaya bırakılması yabancı sermaye girişini hızlandırmıştır.

Çizelge 8. Türkiye'de 1980-2004 döneminde doğrudan yabancı yatırımların (milyon \$)

Yıllar	Izin verilen yabancı sermaye	Filiç giren yabancı sermaye	Geçerlekşeme oranı (%)	Firma sayısı
1980	97,0	35	36	78
1981	337,5	141	42	109
1982	167,0	103	62	147
1983	102,7	87	85	166
1984	271,3	113	42	235
1985	234,4	99	42	408
1986	364,0	125	34	619
1987	655,0	115	18	836
1988	820,5	354	43	1172
1989	1.511,9	663	44	1.525
1990	1.861,2	684	37	1.856
1991	1.967,2	907	46	2.123
1992	1.819,9	911	50	2.330
1993	2.063,3	746	36	2.554
1994	1.477,6	636	43	2.830
1995	2.938,3	934	32	3.161
1996	3.836,9	914	24	3.582
1997	1.678,2	852	51	4.068
1998	1.646,4	953	58	4.533
1999	1.699,5	813	48	4.950
2000	3.477,4	1.707	49	5.328
2001	2.725,2	3.288	121	5.841
2002	2.242,9	1.042	46	6.280
2003*	1.207,9	1.694	140	7.470
2004		2.568	-	9.616
Toplam	35.203,3	20.276	51	

* 17.08.2003 tarihinden itibaren izne dayalı istatistikler yayımlanmamaktadır

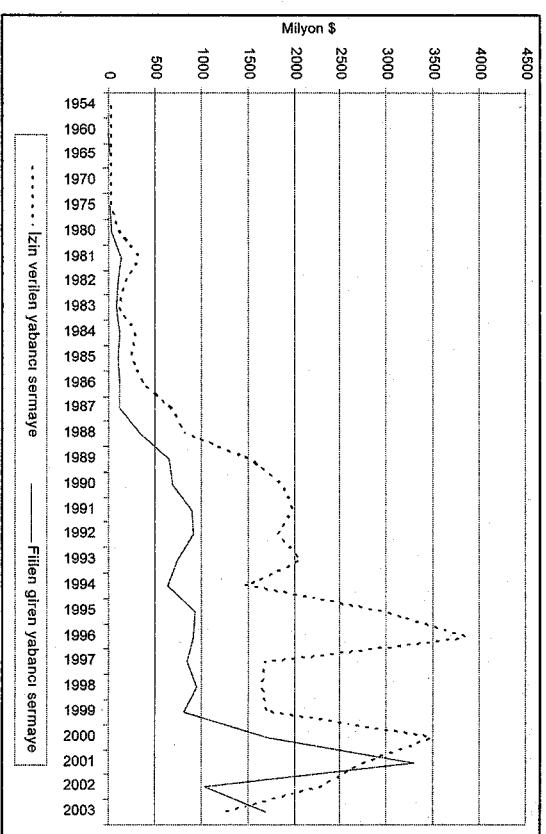
Kaynak: YSGM, 2002, 2003a, 2003b, 2005a

Nitekim 1980-1989 yılları arasında 4.561 milyon \$ yabancı sermaye yatırımı izin verilmiş ve bu yatırımlın %40,2'si (1.835 milyon \$) filiç yatırıma dönüşmüştür. Buna karşın, 1990- Haziran 2003 arasında 30.239 milyon \$ yabancı sermaye yatırımına izin verilmiş ve bunun %47,3'ü (14.323 milyon \$) yanı sıra aşağı-yukarı yarısı filiç yatırıma dönüştürülmüştür. İzin verilen DYY ile filiç giren sermaye arasındaki fark temelde iki nedene dayanmaktadır. Birincisi, yatırım iznini alan firmalar yatırımlarını iznin verildiği yılda tamamlayamamakta ve sonraki yıllarda da devam edebilmektedir. Bu da filiç girişimlerin zamana yayılıarak gecikmeli gerçekleşmesine yol açmaktadır. İkinci olarak izin alan firmaların çeşitli nedenlerle yatırım kararlarından tamamen vazgeçmeleri ile alakalıdır (YSGM, 2002:6). İzin verilen yabancı yatırımla ile gerçekleşen yatırım arasında yıllar itibarıyle önemli farklılıklar ol-

ması, Türkiye'de hükümetlerin ya yatırımaları yeterince motive edememesinden, ya da yatırım ortamının şartlarının yeterince uygun olmamasından kaynaklanmaktadır (Lowendahl ve Ertugal-Lowendahl, 2001:3) Türkiye'de yabancı sermaye yatırımlarının en büyük handikaplarından biri de kuşkusuz bu durundur.

1980 sonrası izlenen ve uluslararası kuruluşların da (IMF ve Dünya Bankası) geniş desteğini kazanan ekonomik politikalar ile bunların bir parçası olan yasal düzenlemeler, yabancı sermaye girişine hız kazandırmıştır. Özellikle 1983 yılından sonra Özal hükümetinin işbaşı yapmasıyla 1986'da yabancı sermaye ile ilgili önemli kararlar olması, Türkiye'de hem izin verilen yabancı sermaye miktarını, hem de filiç girişileri önemli düzeyde artırmıştır. Nitekim 1980'de 97 milyon \$ olan izin verilen yabancı sermaye, 1988'de yaklaşık 1 milyar \$'a, 1993'te ise 2 milyar \$'a yükseltirken, filiç girişilerin aynı yıllarda 35 milyon \$'dan, 354 milyon \$'a ve daha sonra da 746 milyon \$'a çıktıgı görülmektedir (Çizelge 8).

Şekil 3. Türkiye'de doğrudan yabancı yatırımların yıllara göre gelişimi (1954-2003)

Şekil 3'te açıkça görüldüğü gibi, özellikle izin verilen yabancı sermaye girişisi, Türkiye ekonomisinin 1990'lı yıllarda yaşadığı krizlerden derin bir şekilde etkilenmemiştir. Nitekim 5 Nisan 1994 krizi ile 1997-1999 arasında dünyada yaşanan küresel krizlerin (Güneydoğu Asya, Rusya ve Latin Amerika krizleri) yabancı sermayeli firmaların Türkiye'de yatırım izni alma kararları ni ertelemesine ya da yatırımından tamamen vazgeçmesine yol açtığı görülmektedir.

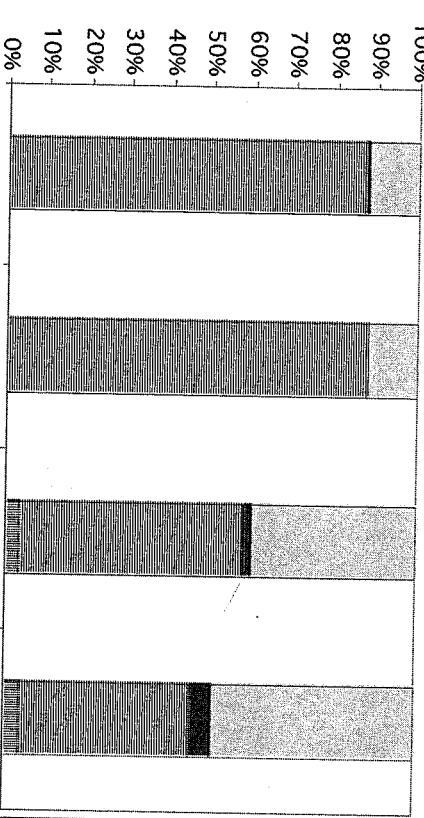
mektedir. Buna karşın 1994 sonrası fili girişlerin (yatırımların yıllara yayılması vb. sebeplerle) krizlerden daha az etkilenererek genelde istikrarlı bir trend izlediği görülmektedir. 2000 yılında ülke ekonomisinin yeniden büymeye başlaması (%6,1) ve istikrara kavuşmasına bağlı olarak fili girişler ilk defa 1 milyar \$'ı, izin verilen sermaye ise 3 milyar \$'ı aşmıştır. Cumhuriyet tarihinin en büyük krizi olarak anılan 2001 yılı krizi izin verilen yabancı yatırımı yeniden aşağı çekerkten, filen giren miktarın artması (fatta 1980 yılından bu yana ilk kez izin verilen sermaye girişini geçmesi), 2001 yılından itibaren HM YSGM'nın yabancı yatırımcının şirkete sağladığı kısa, orta ve uzun vadeli kredileri OECD'nin yabancı sermaye tanımına uygun olarak artık ülkeye gelen yabancı sermaye sayısını yoluyla olmuştu. Eğer eski uygulama devam ediyor olsaydı, 2001 yılında filen giren DYY miktarı (1,4 milyar \$'lık İş-Tüm yabancı ortağı Telecom Italia'dan sağlanarak düşürebek) 1866 milyon \$ olacaktı (YSGM, 2002:9-10).

Türkiye'de yabancı sermaye yatırımlarının sektörlerine göre dağılımı incelendiğim zaman, 1980 yılında yapılan yatırımların %87'den fazlası imalat sanayine yapılmışken, 2003 yılında imalat sanayinin payı %42'ye düşmüştür, hizmet sektörünün payı %12'den %50'ye yükselmiştir (Şekil 4). Bu durum DYY'nin 1980 sonrası sektörü yapı olarak önemli bir dönüşüm geçirdiği me gibii duran bu olgu, dünyadaki gelişmeler ve trendler iyi analiz edildiğinde durumun son derece normal olduğu görülmektedir. Nitelikim, 1980

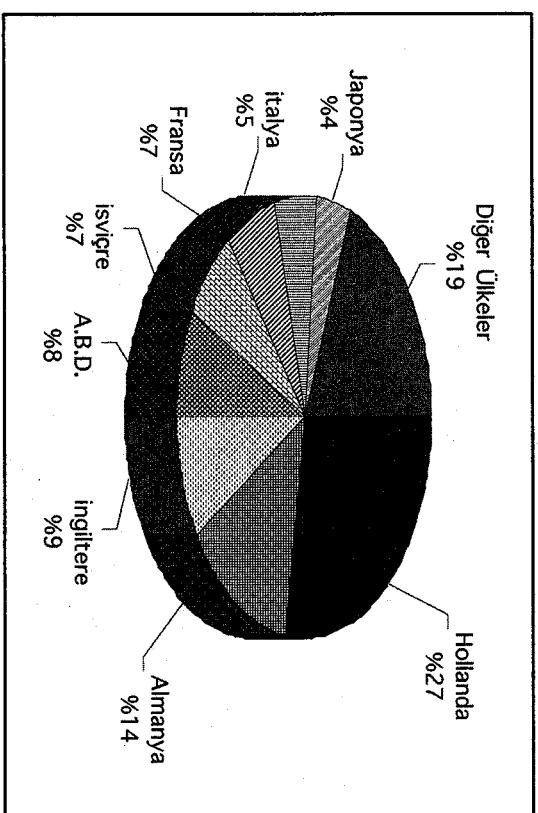
sonra bütün dünyada DYY'nin sektörü yapıpsında aynı dönüşümün yaşandığı belirlenmektedir. Diğer bir ifadeyle hem dünya, hem de Türkiye'de yatırımlar imalat sanayisinden hizmetlere (özellikle de bankacılık, sigortacılık, finans ve turizm gibi alanlara) kaymıştır (Dicken, 1998:49-50; Dunning, 1988:84; Özdemir, 2002:249; UNCTAD, 2004:29-31). Tarım ve madencilik-enerji sektörleri yabancı yatırımcılar için halen cazip sektörler değildirler. Ancak 1980 öncesi nazaran önemli yollar etmişlerdir. Tarım sektörünün bazı alanlarında dışa açılması ile özellikle enerji yatırımlarının YID modeli çerçevesinde artması, iki sektörün yatırımlar içindeki payının yükselmesinde etkin olmuştur.

Türkiye'de izin verilen doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ülke gruplarına göre dağılımı incelendiği zaman, gelen sermayenin yaklaşık %90'ı geleneksel olarak OECD ülkelerine aittir. 1980 sonrası dünyada sermaye ihracında gelişmekte olan ülkelerin payının artması, Türkiye'ye de yansımış ve diğer ülkelerin payı ortalama %10'ları aşan seviyelere yükselmiştir. 2003 yılı sonunda toplam yabancı yatırımlarının %88,8'inin OECD kaynaklı olduğu, bunun da %69'unu sadece AB ülkelerinin yaptığı görülmektedir. İslâm ülkelerinin payı %2,7, diğer ülkelerin payı ise %8,5'dir.

Şekil 5. Türkiye'de izin verilen DYY'nin ülkelere göre dağılımı (1954-2003)

Şekil 4. Türkiye'de izin verilen DYY'nin sektörlerine göre dağılımı (1975-2003)

Türkiye'de 1954-2003 tarihleri arasında izin verilen doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının yaklaşık 1/3'ünü (%27'sini) tek başına Hollanda gerçekleştirmiştir. Güçlü ticari ve kültürel bağlarının olduğu Almanya

onun hemen arkasında yer alırken, iki önemli Anglo-Sakson ülkesinden İngiltere üçüncü ve ABD dördüncü en fazla yatırım yapan ülke olmaktadır. Söz konusu sekiz ülke yabancı sermaye yatırımlarının %80,9'unu gerçekleştirdi, diğer ülkeler ancak %19,1'lik payın sahibi olmuşlardır (Şekil 5).

5.3 Türkiye'de Doğrudan Yabancı Yatırımların Coğrafi Dağılışı

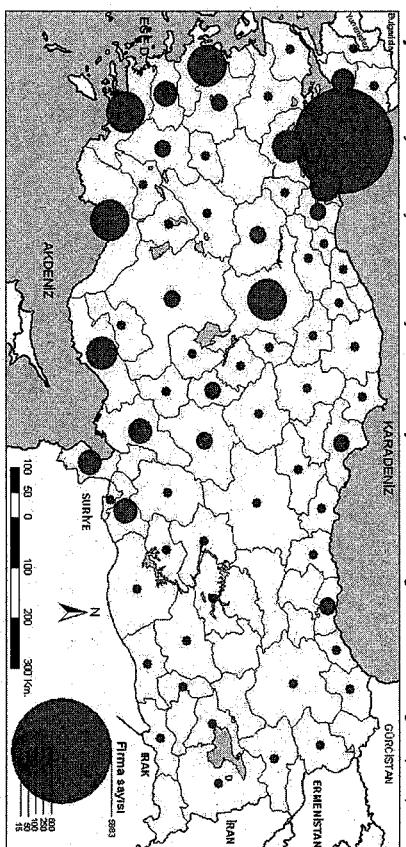
Türkiye'de faaliyette bulunan yabancı sermayeli firmaların 2/3'ü Marmara Bölgesi'nde toplanmış bulunmaktadır. İstanbul %61'lik pay (5883 firma) ile sadece bölgede değil, Türkiye genelinde de yabancı sermayeli firmalar için tartışmasız çok önemli bir yere sahiptir⁶. Gerek İstanbul'un, gerekse Marmara Bölgesi'nin yabancı yatırımcılar tarafından bu denli yoğun Şekil-6'de tercih edilmesi bazı açılardan son derece doğal iken, bazı açılardan da son derece ilginçtir. Doğal, çünkü bölge Türkiye'nin her bakımda en gelişmiş ve en uygun coğrafi şartlarını ve/veya yatırım iklimini sunan bölgeleridir. İlginc, çünkü bölgemin Türkiye yabancı yatırımı yaptığı katının dört kat daha fazladır (Çizelge 9). Bu durum, yabancı yatırımcıların lokasyon tercihlerinde yerli yatırımcılardan bir kez daha açıkça ortaya koymaktadır. İstanbul'dan sonra Bursa ve Kocaeli'nin hem bölge için, hem de Türkiye için önemli ikincilik merkezleri olduğu görülmektedir (Şekil 6).

Çizelge 9. Türkiye'deki yabancı sermayeli firmalar ile ülkenin bölgesel kalkınma düzeylerinin coğrafi bölgelere dağılımı (2004)

Bölgeler	Yabancı sermayeli firma sayısı	Pay (%)	2000 yılında GSYİH'daki pay (%)	Sanayi istihdamının gelişmiş ortası (%)	Sanayi istihdamının toplam istihdama oranı (%)	Ticaret toplam istihdama oranı (%)
Marmara Bölgesi	6405	66,6	38	1,92	25,6	14,2
Ege Bölgesi	1071	11,1	16,8	1,47	13,8	10,1
İç Anadolu Bölgesi	1044	10,9	11,7	0,18	8,7	10,4
Güneydoğu Anadolu Bölgesi	879	9,2	16	0,09	10,5	8,9
Karadeniz Bölgesi	108	1,1	5,1	0,86	7,0	6,2
Doğu Anadolu Bölgesi	18	0,9	9,1	0,37	7,2	5,9
Toplam	9616	100	13,3	9,6		

Kaynak: DPT, 2003:101-119; DIE, 2002:197 ve YSSM, 2005 veritabanlarından yararlanılarak hazırlanmıştır.

Ege Bölgesi'nde İzmir (623 firma ile 4. sırada) ve Muğla (303 firma), Akdeniz Bölgesi'nde Antalya (677 firma ile 3. sırada) ve Mersin (216 firma), İç Anadolu Bölgesi'nde Ankara (785 firma ile 2. sırada), Karadeniz Bölgesi'nde Trabzon (24 firma) ve Samsun (18) ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde Gaziantep (89 firma) yabancı sermayenin İstanbul'dan sonra en fazla yoğunlaştiği mekanlarını simgelermektedir. Harita açıkça göstermektedir ki ülkenin önemli bir bölümü yabancı yatırımcılar için çok cazip şartlar sunmaktadır. Dahası 14lide hiç bir yabancı sermayeli firma faaliyet göstermemektedir (Şekil 6).

Şekil 6. Türkiye'de faaliyette bulunan yabancı sermayeli firmaların illere göre mekansal dağılımı (2004)

5- Türkiye'de DYY'nin mekansal ve bölgelik özellikleri ile ilgili data, fazla analiz için bakınız: Berköz, 2001; Deichmann, 2003; Özdemir, 2001; Tokatlı ve Erkip, 1998; Yavuz ve Kara, 2003

6- Bu indeks dört oranın ortalamasından oluşmaktadır: DYY'nin sabit sermaye yatırımları içindeki payı, DYY stığının GSYİH'deki payı, yabancı sermayeli firmaların ürettiği karma değerin GSYİH'deki payı ve yabancı sermayeli firmaların istihdamının toplam istihdam içindeki payı.

7- Lowendall ve Ertegün-Lowendall (2001:8-9) tarafından yapılan bir araştırma, Türkiye'nin DYY çekmede en önemli rakiplerinin Ota ve Doğu Avrupa ülkeleri olduğunu ortaya koymustur. Bu ülkeler içerisinde de aynı coğrafi bölgeyi paylaşan, benzer gelişmiş düzeylere sahip Polonya, Çek Cumhuriyeti ve Macaristan ilk üç sırayı almaktadır.

talama) yer almaktadır. UNCTAD'ın ikinci göstergesi DYY Performans İndeks (FDI Performance Index) bir ülkenin ne ölçüde DYY aldığı göstermektedir ve ülkeleri ekonomik büyüklüğe göre aldığı DYY miktarını baz alarak sıralamaktadır. Bu açıdan Türkiye 1990'ların başında 70-80. sıralarda yer alırken, 1990'ların ikinci yarısından itibaren sürekli gerileme göstermiş ve nihayet 2001-2003 döneminde 140 ülke arasında 110. sırada yer alarak rakiplerine kıyasla çok kötü DYY çekme performansına sahip olmuştur (Çizelge 10). Oysa Türkiye UNCTAD'ın DYY Potansiyel İndeksi'nde (FDI Potential Index) 140 ülke arasında 74. sırada yer almaktadır. Yani Türkiye DYY çekme potansiyeli bakımdan söz konusu rakip ülkelereinden ortalama 24 sıra geride iken, DYY çekme performansı söz konusu olunca ortalama 66 sıra geriye düşmektedir. Bu durum açıkça gösteriyor ki Türkiye potansiyelinin çok altında DYY çekebilmiştir. Bu nedenle de Türkiye, UNCTAD'ın DYY performans ve potansiyel İndekslerine göre oluşturulduğu ve ülkeleri dört gruba böldüğü matrisin (az gelişmiş yoksul ülkelerin bulunduğu, en düşük indekse sahip) dördüncü gözünde (Under-performs) yer almaktadır (UNCTAD, 2004:10-17). Hem çizelge 1, hem de çizelge 10 açıkça göstermektedir ki, Türkiye sahip olduğu doğal ve beşeri potansiyele, ekonomik büyülüğu ve son derece uygun coğrafi lokasyona rağmen, olması gereken düzeyin çok altında DYY çekebilmiştir.

Çizelge 10. Türkiye ile bazı ülkelerin UNCTAD'ın DYY'nin uluslararasılaşma, performans ve potansiyel indeksleri bakımından sıralaması

Ülkeler	Uluslararasıma İndeksi		DYY performans İndeksi		DYY potansiyel İndeksi	
	1988-1990	2001-2003	1988-1990	2001-2003	1988-1990	2001-2003
Türkiye	62	70	110	102	64	72
Ponya	50	100	68	64	50	44
Cek Cumhuriyeti	13	41	33	21	61	52
Macaristan	11	63	13	22	46	42
İtalya	2	-	-	-	41	52
Çin	40	46	4	27	24	18
Total ülke sayısı	73	140	37	29	45	46

Kaynak: UNCTAD, 2004:10, 281-290

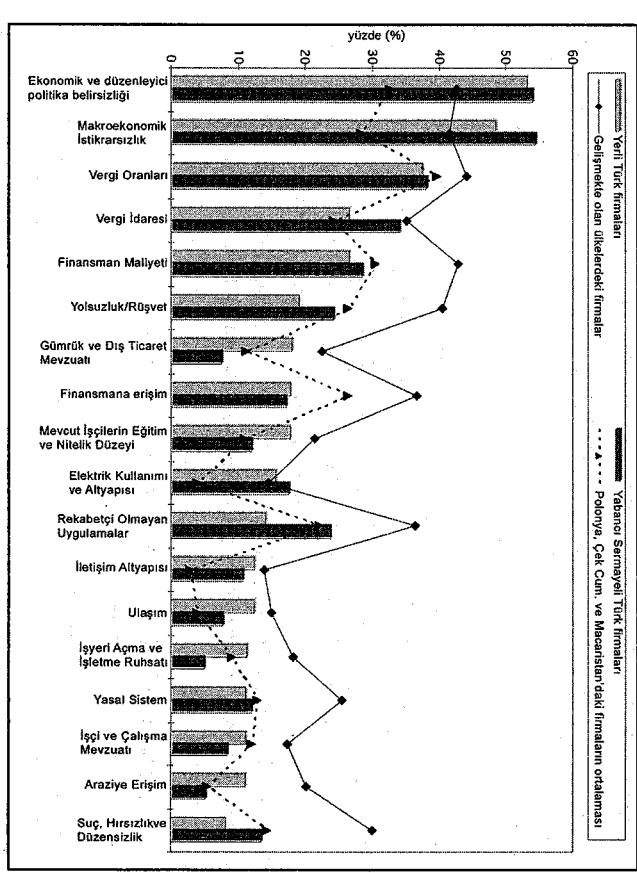
Türkiye'nin DYY çekmede başarısızlığının nedenlerini iki yol izlenebilir. Birinci yol, Türkiye'de faaliyette bulunan yerli ve yabancı firmalara yatırım öncesi, yatırım sırasında ve yatırım sonrası ne gibi engellerle karşılaşıklarını bizzat sormak yoluya. Firma perspektifini yansitan bu analiz çok önemli sonuçlar içermektedir. İkincisi ise, literatüre dayalı olarak konuya ilgili yapılmış çalışmalarını incelemek yoluya yapılabilir.

8- Bu İndeks bir ülkenin dünya GSYH'si içindeki payını, ülkenin dünya DYY'sinden aldığı paha oranlanması ile hesaplanmaktadır.
 9- Bu İndeks GSYH'nin büyümesi, kişi başına GSYH, enerji ve telefon kullanım, ihracat, ithalat, ülke riski, Ar-Ge harcamaları vb. 12 yapısal değişkenin kişi bir araya getirilmesi ile hesaplanmaktadır.

6.1 Türkiye'deki Yatırım İkliminin Temel Sorunları: Firma Perspektiften Karşılaştırmalı Bir Analiz

Dünya Bankası az gelişmiş ve gelişmeye olan ülkelerde yatırım ikliminin nasıl farklılığı ve yatırımların önündeki sosyal, ekonomik, siyaset ve yasal ne gibi engellerin ya da teşviklerin bulunduğu anlayabilmek amacıyla dünya çapında büyük bir proje başlatmıştır. 2001 yılında başlayan ve Yatırım İklimi Araştırması (Investment Climate Surveys) adı verilen bu projede, 53 gelişmekte olan ülkede, 20 binden fazla yerli ve yabancı firmayı kapsayan bir araştırmadır (World Bank, 2004:245-249).

Saha çalışmasına dayanan projenin Türkiye ayağının yürütülmesi için Dünya Bankası 2002 yılında rastgele örneklem yoluyla seçilen 514 yerli ve yabancı sermayeli Türk firmasına yüz yüze görüşme yoluyla 82 soruluk bir anket uygulamıştır. Anket içerik olarak, yerli ve yabancı sermayeli firmalarla Türkiye'nin yatırım ortamında bulunan büyük veya çok ciddi sorunların (major or very severe) neler olduğunu somaktaydı. Bu çalışmanın sonunda elde edilen bulgular, dünya ortalaması ile karşılaştırmalı olarak şekil 7'de görülmektedir.

Kaynak: IFC, 2002; World Bank, 2004.

Anket uygulanan 514 firmaların yarısından fazlası (%53) yatırımcıların karbelirsizlik ile makroekonomik istikrarsızlık olduğunu belirtmektedir. Oysa gelişmekte olan ülkelerde bu oranın %40'lar düzeyinde olduğu, Türkiye'nin DYY çekmede en önemli rakibi olan ülkelerde (Polonya, Çek Cumhuriyeti ve Macaristan) %30'lar civarında olduğu dikkate alındığında, Türkiye'de yatırımların öndeği en büyük problemin siyasi belirsizlik ve ekonomik istikrarsızlık olduğu açıkça ortaya çıkmaktadır. Türkiye'de özel sektör yatırımlarının öndeği en temel üçüncü engelin, gelişmekte olan ülkeler ve Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinden daha iyi durumda olmasına karşılık, vergi oranlarının yüksekliği oluşturmaktadır. Firmaların yatırım ortamında karşılaştığı diğer en önemli problemler ise vergi idaresinin tutumu, finansın maliyetinin yüksek oluşu ile yolsuzluk ve rüşvetin iş yapmadaya yaygın bir araç olarak kullanılması gelmektedir. Öyle ki Türkiye'de faaliyet gösteren firmaların %72'si işlerin yapılması (get things done) amacıyla (ruhsat almak, kamu ihalesi almak, elektrik-su-gaz vb. kamu hizmetlerine bağlanmak gibi amaçlarla) kamu yetkililerine rüşvet verdiklerini ve bu rüşvetin satışlarının %0,6'sını oluşturduğunu ifade etmişlerdir. Türkiye'de rüşvetle iş yapmak bakımından 53 gelişmekte olan ülke arasında 13. sırada gelmektedir (World Bank, 2004:246-250). Yatırımların öndeği diğer ciddi engeller ise sırasıyla, gümruk ve dış ticaret mevzuatı, işgücünün niyetli, elektrik, haksız rekabet, iletişim, ulaşım, işyeri ruhsatı alma, hukuk sistemi, iş ve çalışma mevzuatı ile araziye erişiminde yaşanan zorluklar olarak sıralanabiliir (Şekil 7).

Genel olarak yatırım iklimi ile ilgili değişkenlere bakıldığından Türkiye gelişmekte olan ülkelerden daha iyi, Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinden ise daha kötü yatırım iklimi şartlarına sahiptir. Konuya yerli ve yabancı firmalar açısından yaklaşıldığında ise, yabancı sermayeli şirketlerin yerli şirketlerden daha fazla probleme karşı karşıya kaldığı görülmektedir. Sonuç olarak şekil 7 Türkiye'nin DYY çekmede başarısızlığının nedenlerini firma perspektifinden, rakibi olan ülkelerle karşılaştırmalı olarak açıkça ortaya koymaktadır.

6.2 Türkiye'nin Kötü DYY Performansının Nedenleri:

Literatüre Dayalı Analiz

Türkiye'ye yeterince DYY girişinin olmamasının nedenleri üzerine, çeşitli özel/kamu kuruluşları, ulusal/uluslararası kurumları¹⁰ ve akademisyenler çeşitli düzeylerde araştırma ve açıklamalar yapmışlardır. Aşağıda yer alan

iki örnek çalışma bir çok araştırmanın bulgularında vurguladığı ortak noktalar ifade etmektedir. Örneğin YASED (2000-4) önem sırasına göre, Türkiye'nin yatırım ortamında varolan olumsuzluklar ve Türkiye'nin başarısızlığının en önemli nedenlerini yabancı yatırımcıların gözüyle şöyle sıralamaktadır:

- Ekonomik istikrarsızlık
 - Siyasi istikrarsızlık
 - Bürokrasi ve kırtasiyecilik
 - Hukuk ve adalet sistemindeki aksaklıklar ve sorunlar (Bkz. DPT, 2000:12)
 - Kayıt dışı ekonomiden kaynaklanan rekabet İhlalleri
 - Vergi sistemindeki aksaklıklar ve sorunlar
 - Yozlaşma
 - Yüksek enflasyon ve enflasyon muhasebesinin uygulanaması
 - Gümruk dışı engeller ve Türk Standartları Enstitüsü'nün uygulamaları
 - Fikri ve sınai mülkiyet haklarının yetersizince korunmaması ve taklit ürünlerle mücadelenin yetersizliği
 - Zaman zaman görülen enerji darboğazı
 - Özelleştirme uygulamaları etrafında yabancı alehtarlığı tartışmaları
 - Avrupa Birliği sürecinin yavaş ilerlemesi
 - HM YSGM'nin tek merci olarak hareket edememesi
- Diger taraftan Erdilek'e (2003:80-81) göre, Türkiye'nin DYY performansındaki başarısızlığı ekonomik ve ekonomik olmayan şekilde iki kisma ayırlabiliir.
- Ekonominin nedenleri:**
- Aşırı bürokrasi, kırtasiyecilik ve yaygın rüşvet nedeniyle yabancı yatırımcı için işlem ve giriş maliyetlerinin yüksek olması
 - Kronik enflasyon
 - Ekonomik istikrarsızlık
 - Entellektüel mülkiyet haklarının korunma eksikliği
 - Enflasyon muhasebesi ve uluslararası muhasebe standartlarının eksikliği

- Özelleştirmenin başarısızlığı
- Yasal altyapının yetersizliği
- Yetersiz altyapı

Ekonomin olmayan nedenler:

- Kronik siyasi istikrarsızlık
- İç çatışmalar (özellikle Kurt Meselesi)
- Özellikle Osmanlı dönemindeki kapitülasyonlar nedeniyle yabancıların ekonomik varlığına karşı tarihsel husumet
- Sivil ve askeri bürokrasi içinde yabancıların siyasi ve ekonomik gücü elde etmesine duyuulan korku
- Yabancı sermaye promosyonunun eksiksliği
- İşletme yapısının çoğunlukla aile mülkiyetinde olması nedeniyle firmaların yabancıların satın alınmasına kapali olması

7. Türkiye'de Yatırım İklimini İyileştirme Çalışmaları ve Özel Sektörün Rolü

Türkiye'de Yili ile ilgili ilk adım VIII. Beş Yıllık Kalkınma Planı hazırlanırken ortaya çıkmıştır. 1999 yılında DPT bünyesinde kurulan ancak YASED'in komisyon başkanlığını üstlendiği VIII. Beş Yıllık Kalkınma Planı Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Özel İhtisas Komisyonu 2000 yılının Eylülünde çalışmalarını sonuçlandırmıştır. Kalkınma planları hazırlanırken ilk kez böyle bir özel ihtisas komisyonunun oluşturulmuş olması devletin (yani DPT'nin) DYÜ konusuna ilk kez ne denli önem attiğini göstermemesi bakımdan ilginçtir. Bu rapor Türkiye'de Yili ile ilgili yapılması gereken yasal ve kurumsal düzenlemeler ana hatları ile ilk kez vurgulamıştır (DPT, 2000:20-22).

Yili kapsamında ikinci önemli girişim uzun yıllardan sonra 2000 yılında HM YSGM ve YASED'in katkılarıyla hazırlanan 6224 sayılı Yabancı Sermaye Teşvik Kanunu'nun değiştirilerek yerine, yeni ve daha liberal bir yabancı sermaye kanunu tasarısının hükümet tarafından meclise sunulması ile başlamıştır (YASED, 2001:1). Bu kanun tasarısının hazırlanması daha sonra başlayacak ve aşağıda ayrıntılı şekilde açıklanan Yili çalışmalarını için ilk ciddi ve somut işaret olarak sayılmalıdır.

Mayıs 2000'de Dünya Bankası başkanının YASED konferansına davet edilmesi üzerine ilk Yili çalışmaları Ağustos 2000'de başlamıştır. Bu çerçevede 2000 yılının Eylül-Kasım döneminde, Dünya Bankası ve Uluslararası

Finans Kurumu'nun (International Finance Corporation-IFC) bir alt kolu olan FIAS, HM'nin talebi ve YASED'in destekleriyle Türkiye'de yatırım iklimini incelemek üzere çalışmalarda bulunmuş ve Türkiye'nin yatırım iklimini üzerine iki adet rapor hazırlamıştır.

Bu iki rapordan 2001 şubatında yayımlanan birincisi, "Türkiye'de Yatırım Ortamının Bir Analizi" (A Diagnostic Study of the Environment in Turkey) adlı çalışma olup, Türkiye'de yatırım ikliminin genel durumu ve varolan olumsuzlukları içermektedir. Bu rapor ile Türkiye'nin yatırım ortamında varolan yasal, kurumsal ve makroekonomik politikalar ve sorunlar teşhis edilmiştir. "Türkiye'de Yatırım Önündeki İdari Engeller" (Administrative Barriers to Investment in Turkey) adlı Haziran 2002'de yayınlanan ikinci rapor ise, yatırım ortamında karşılaşılan idari/bürokratik sorunları detaylı olarak ele almaktaydı. Bu rapor yabancı yatırımcıların karşılaştığı idari engelleri tespit ettikten sonra, Yili için vergi reformu yapma, teşvik rejimini değiştirmeye ve ihracat yapan yatırımcıların şartlarını düzenleme vb. öneriler getirmektedir (Dikmen ve Karahanoğulları, 2003; Erdilek, 2003:91; FIAS, 2005; YASED, 2001). FIAS'in hazırladığı bu iki rapor Yili konusunda kamuoyu oluşturulması amacıyla YASED tarafından çeşitli kurum ve kuruluşlara dağıtılmıştır. Aynı çerçevede TÜSİAD ve İstanbul Sanayi Odası (İSO) kamuoyu oluşturmak amacıyla yabancı yatırım konusunda çeşitli düzenleme girişimlerden bulunmuştur.

Türkiye'de yatırım ortamının yerli ve yabancı yatırımcılar için daha elverişli hale getirmesini sağlamak ve bu yönde gerçekleştirilmesi gereken mevzuat ve uygulama değişikliklerini belirlemek amacıyla, Dünya Bankası grubu ile HM YSGM arasında yürütülen bu ortak projenin tamamlanmasının ardından 10-11 Eylül 2001 tarihlerinde ilgili tüm kamu ve özel sektör temsilcileri ile Sivil Toplum Kuruluşları'nın (STK) katılıyla FIAS tarafından hazırlanan raporun bulgularının tartışıldığı bir çalıştay gerçekleştirilmiş ve çalıştay sonucunda elde edilen sonuçlar Türkiye'de Yili'nin daha elverişli hale getirilmesine yönelik önerileri içeren bir reform programı şeklinde HM'ye iletilmiştir. HM, Dünya Bankası, FIAS, STK'lar, özel sektör ve bürokrasinin ortak çalışmaları sonucu hazırlanan bu raporu, "Türkiye'de yatırım ortamının iyileştirilmesi reform programı"¹¹ şeklinde dönüştürüerek Bakanlar Kurulu'na sunmuştur (YSGM, 2002:27).

Ocak 2002'de Bakanlar Kurulu Prensip Kararı olarak kabul edilen bu reform programı ile HM'nin başkanlığında bir çok bakanlık ve özel sektör kuruluşlarının başkan ve temsilcilerinden oluşan Yatırım Ortamını İyileştir-

11- Bu reform programının ayrımları için bakınız YASED, 2005

me Koordinasyon Kurulu (YOİKK) kurulmuştur (YSGM, 2003a:16). YOİKK'nın Çalışmalarına destek olmak amacıyla şirket kuruluşu, istihdam, sektörel lisanslar, yatırım yeri, vergi ve teşvikler, gümrükler ve standartlar, fikri mülkiyet hakları, yatırım promosyonu ve doğrudan yabancı yatırımları düzenlemektedir. Yatırımlarla ilgili tüm konular kapsayacak şekilde çeşitli konuların mevzuatı gibi yaratılmıştır (YASED, 2002:1). Oluşturulan dokuz teknik komitelerin yapımıyla yoğun çalışmalar ile FIAS'in iş dünyasının içinde gelen temsilcileri ile yaptığı görüşmeler sonucunda hazırladığı taslağı hazırlanmıştır. Aynı dönemde FIAS, yatırım promosyon teknik komitesi ile işbirliği halinde Ankara'da bir yatırım promosyon ajansının kuruluşu ile ilgili bir başka rapor hazırlayarak ilgili raporu YOİKK'ya sunmuştur. FIAS ve teknik komiteler tarafından hazırlanan bu iki rapor ve/veya kanun taslağı, hem YOİKK'nın toplantılarında, hem de Ankara ve İstanbul'da resmi ya da örgütler arası 200'e yakın komite toplantı ve kamu-özel sektör temsilcileri ile Türkiye İhracatçılar Meclisi (TİM), TÜSİAD, YASED, ve Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB) gibi STK'lardan bir araya geldiği çeşitli toplantılarında tartışılmıştır (YASED, 2002:3; YSGM, 2003a:16).

Bu gelişmelerin yanı sıra Ocak 2002'de, oluşturulacak özel bölgelerde hem yerli, hem de özellikle yabancı sermayeye özel teşvikler sunan Enüstüri Bölgeleri Kanunu Yılı bağlamında yürürlüğe girmiştir. Bu yasa ile bürokratik işlemler azaltılarak, üç ay içerisinde Çevresel Etki Değerlendirme si (CED) de dahil tüm işlemlerin sonuçlandırılması ve böylece yatırımlar hızlandırılmış amaçlanmıştır.

Yıl kapsamında 2002 yılında atılan en önemli adımlardan biri de, 18 Ocak 2002 tarihinde 2002-2004 yılları arasında uygulanacak üç yıllık ekonomik programın desteklenmesi amacıyla Uluslararası Para Fonu (International Monetary Fund-IMF) ile yeni bir Stand-by anlaşması imzalanmak için sunulan ve IMF tarafından kabul edilen niyet mektubunun "özel sektörün rolünün artırılması" başlığı altında, ilk kez DYY'lerle ilgili bir bölümde yer vermesidir. Niyet mektubunun 44, 46 ve 48. maddelerinde DYY ve Yılı ile ilgili yapılacak çalışmalar (DYY kanununu çıkarılması, YDK'nın ve yati-

rim promosyon ajansının kurulması, Yılı ile ilgili yasal düzenlemelerin yapılması, bürokrasının azaltılması) ayrıntılı olarak ele alınmıştır (HM, 2002:20-22). Oysa 1999 yılında IMF'ye sunulan niyet mektubunda ise Yılı ile ilgili hiç bir söz yoktu (Erdilek, 2003:90). Bu durum, Kasım 2000 ve Şubat 2001 ekonomik krizlerini takiben, IMF ve Dünya Bankası'nın kredi desteği vermek için ön şart olarak Türkiye'ye Yılı'yi koştuğunu göstermektedir. Yılı konusundaki uluslararası kurumlardan gelen bu baskının esas nedeni ise, Dünya Bankası'nın 2001-2003 ülke yardım stratejisinin bir parçası olarak, FIAS'ın Ekim 2000'den itibaren Türkiye için DYY'nin önemini sürekli vurgulaması ve Türkiye'nin yatırım ortamını iyileştirmesi gerekliliğinin altını çizmemesidir (Erdilek, 2003:91). Tüm bu olumlu gelişmelere rağmen, 2002 yılı ortalarında seçim sürecinin başlaması ve bürokrasının direnci nedeniyle çalışmaları kesintiye uğramış ve 2002 yılında Yılı konusunda istenilen aşamaya ulaşamamıştır.

Kasım 2002 seçimlerinin ardından 59. Hükümetin göreve başlaması ile Yılı Çalışmaları tekrar başlamış ve bu çerçevede teknik komiteler çeşitli toplantılar yaparak, atılacak adımlar konusunda durum değerlendirmesinde bulunmuşlardır. Bu vesile ile Ocak 2003'de Yılı Çalışmalarının sonlandırılmasına yönelik kamu ve özel sektör temsilcilerinin katıldığı bir Çalıştay düzenlenmiştir. Çalıştay sonrası yeni hükümet 2003 Şubatında, 1. 31. 2002 tarihli Bakanlar Kurulu Prensip Kararname Ek bir karar kabul edilerek hem YOİKK'nın başkanlığını Devlet Bakanı'nın getirilmesini sağlamış, hem de 10. teknik komite olarak Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeler (KOBI) komitesinin kuruluşunu kararlaştırmıştır. YOİKK, 2003 yılında yaptığı toplantılarında özellikle sektörle lisanslar ve yatırım yeri ile ilgili konularda detaylı çalışmalarada bulunmuş ve bu alanlarda ilerlemeler sağlamıştır (Insight Yasa, 2004:41).

Hükümetin yabancı sermayeyi Türkiye'ye çekme ve Türkiye'deki Yılı konusunda kararlı tavrı sonucu, 17 Haziran 2003 tarihinde 48/5 sayılı Doğuştan Yabancı Yatırımlar Kanunu çıkarılarak yürürlüğe girmiştir. 6224 sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Yasası'nın daha liberal ve daha çağdaş hale dönüştürülmüş hali olan bu yasa ile Yılı konusunda çok önemli bir adım atılmıştır. Bu yasa ile Hırvatistan'ın yatırım için izin alma gereği ortadan kaldırılarak yabancı yatırımcıya yerli yatırımcı ile tamamen eşit şartlar getirilmiştir. Ayrıca yasa 50 bin dolar koşulunu da kaldırılmıştır. Bununla birlikte yaşa ile yatırımlarda ve kar transferinde serbestlik, gayrimenkul alımı, uyuşmazlıkların çözümünde uluslararası tâhkim'e gitme, nakdi olmayan sermayenin kymet değerlendirmesi, yabancı personel çalışma ve itibat büro-

lарının açılması konularında son derece liberal bir yatırım ortamı getirilmişdir. Ayrıca 2003 yılında Yıl kapsamında FIAS ile olan ilişkiler hem DYY kurumunu tasarısunun oluşturulması sırasında, hem de yatırım promosyon ajansının kurulmasıyla ilgili yasa tasarsının hazırlanması sürecinde iki yöndü olarak sürdürülmüştür (FIAS, 2005).

Türkiye'de Yıl kapsamında yapılan çalışmalar bakımından belki de en verimli dönem 2004 yılı olmuştur. Yıl kapsamında yürütülen faaliyetlere uluslararası bir bakış açısı kazandırmak amacıyla, bir çok ülkede faaliyette bulunan YDK'nın Türkiye'de de kurulmasıyla ilgili ilk çalışmalara 2001 yılında başlanmıştır ve bu bağlandı YSGM Türkiye'de halen yatırımcı olan ve olmayan önemli uluslararası şirketlere mektup yazarak kurulacak konseye katılımlarını talep etmiştir (YSGM, 2002:30). Bununla beraber YDK, STK'lar ve Hükümet tarafından geliştirilen bir inişyatife ancak 2004 yılında kurulabilmiştir. Konsey ilk toplantısını 15 Mart 2004 tarihinde Başbakanın başkanlığında, 19 uluslararası şirketin üst düzey yetkilisi ile TÜSİAD, TOBB, YASED ve TİM'in başkanlarının katılımıyla gerçekleştirmiştir. 10 farklı sektör ve 11 farklı ülkeden 19 uluslararası şirketin yetkilisi ile Dünya Bankası Başkanı ve IMF Avrupa Direktörü'nün katıldığı toplantının sonuç bildirgesinde yapılması gereken, görüş birligine varılmış 13 öncelikli alan belirlenmiştir (Bkz. Insight Yased, 2004:7-8; YSGM, 2005a,:20-21; YSGM, 2005c:10-11).

Konsey sıraladığı tavsiyelerin kararlı biçimde uygulanması sonucu Türkiye'deki yatırım ortamının hem yerli, hem de yabancılar için iyileşme sağlayacağını ve böylece yatırımlarda önemli bir artış meydana geleceğini belirtmiştir. Konsey, ilave olarak YDK'nın aldığı kararların hayatı geçirilmesi amacıyla YDK ve YÖLKK arasında bağlantı oluşturularak, YÖLKK bünyesinde yer alan teknik komitelerin konseyin önerilerini hayat geçirimesi ve takibi konusunda görevlendirmesini benimsemiştir. Ayrıca Konseyin ve YÖLKK'nın sekreteryası görevini üstlenen HM'nin Çalışmalarla İlgkin olarak hazırlayacağı ilerleme raporunu 6-8 aylık dönemler halinde Başbakan ve Konsey Üyelerine sunması ve en fazla bir yıl içinde YDK'nın tekrar toplantıması karara bağlanmıştır. Nitelikim YDK'nın önerileri doğrultusunda YÖLKK bünyesinde yer alan 10 teknik komitelerin doğrultusunda YÖLKK içinde yer alan 10 teknik komitenin çalışmalarını sürdürmesi sayesinde Yıl ile ilgili yasal ve kurumsal bir çok düzenleme yapılmıştır.

Türkiye'de Yıl kapsamında yapılmasına hız verilen bir diğer gelişme Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması (YKTK) anlaşmalarının imza edilmesidir. Türkiye'ye yapılan doğrudan yabancı yatırımların korunması ve

daha fazla yabancı yatırım gelişinin özendirilebilmesi amacıyla, yatırım ve ticari ilişkilerimin yoğun olduğu veya bu potansiyele sahip olduğu düşünen ülkelerle, YKTK anlaşmalarının imzalanmasına 1962 yılında başlanmıştır. Türkiye'nin sermaye ihrac eder duruma gelmesi ile bu süreç hızlanmıştır. Türkiye'nin sermaye ihrac eder duruma gelmesi ile bu süreç hızlanmıştır. Türkiye'nin sermaye ihrac eder duruma gelmesi ile bu süreç hızlanmıştır. Türkiye'nin sermaye ihrac eder duruma gelmesi ile bu süreç hızlanmıştır. (YSGM, 2002:27), 2002 yılında Avustralya, Birleşik Arap Emirlikleri ve Misir ile (YSGM, 2003:17) ve 2004 yılı ise Lübnan ile YKTK anlaşması imzalanmıştır. Böylece 2004 yılı itibarıyle 70 ülke ile YKTK anlaşması imzalanmış ve bunlardan 49 adeti yürürlüğe girmiştir. 21 ülke ile anlaşma onay süreci devam ederken, 12 ülke ile müzakereler sürdürülmektedir (YSGM, 2005a:18-19).

2004 yılında da FIAS ile ilişkiler sürdürülmüştür. Nitekim FIAS Yılı'yi desteklemek amacıyla uluslararası uygulamalara dayalı olarak YDK'nın kurulmasında Hükümete yardımcı olacak politikanın üretimesini sağlamıştır. Ayrıca aynı dönemde FIAS iyi bir yatırım iklimi oluşturmada rekabet politikasının rolü konusunda Rekabet Kurumu'na çeşitli tavsiyelerde bulunmuştur (FIAS, 2005).

Türkiye'de yatırım ortamının iyileştirilmesi ve yerli-yabancı doğrudan yatırımlara ivme kazandırılması amacıyla 2005 yılının ilk yarısında da çalışmalar hızla sürdürülmüştür. Bu bağlamda YÖLKK 9 Nisan 2005'de toplantılarak yapılan ve yapılması gereken işleri değerlendirmeye tabi tutmuştur. 2005'de atılan ikinci adım ise, 29 Nisan 2005 tarihinde, Başbakan ve IMF, Dünya Bankası ve Avrupa Yatırım Bankası başkanlarıyla, 11 ülke ve 12 değişik sektörden 19 uluslararası şirketin üst düzey yetkilileri ve YÖLKK üyesi STK'ların başkanlarının katılımıyla İstanbul'da ikinci YDK toplantısının gerçekleştirilememesidir. Son bir yılda Türkiye'nin gösterdiği performansın değerlendirilmesini içeren "İlerleme raporu" ile, gelecek bir yıl içinde bu alanda ulaşması gereken somut hedeflerin belirlenmesinin ele alındığı bu toplantı, konsey üyeleri genel olarak şirket kuruluşu, sektörde lisanslar, Ar-Ge çalışmaları, fikri mülkiyet, eğitime kaynak tesisleri ve KOBİ tedarik zincirinin etkinleştirilmesi gibi alanlarda önemli ilerlemeler sağlandığını belirtmişlerdir. Bunun dışında, konsey, 2004 yılında sunduğu tavsiye kararına ek olarak DYY'nin artmasını sağlayacak dokuz adet yeni tavsiye kararı ortaya koymustur (Bkz. HM, 2005a).

Yili çerçevesinde, YASED ve YSGM tarafından Türkiye'de yatırım ortamını tanıtmak, yabancı yatırımcıları ülkeye çekmek, yabancı yatırımcıların yaşadığı sorunları ve bekleyenleri tartışmak üzere yurt içinde ve yurtdışında çok sayıda toplantı, çalıştay, sempozyum, konferans ve seminer gerçekleştirmiştir. Ayrıca bu kurumlar Türkiye'yi tanıtmak, kamuoyu oluşturmak

12- Bu düzenleme ile ilgili gelişmelerin ayrıntısı için bakınız. (YSGM, 2005a:21-24; YSGM, 2005c:49)

ve yatırımcıları bilgilendirmek amacıyla çeşitli CD ve kitabı hazırlama, rapor tanıtma, investinginturkey.gov.tr¹³ gibi internet sitesi kurma etkinliklerinde de bulunmuşlardır.

Sonuç olarak, Türkiye'de 2000 yılından bu yana yürütülmekte olan Yıl çalışmaları devlet (özellikle HM YSGM) ve özel sektör ile özellikle bir STK olan YASED çok önemli katkı sağlamıştır. Bunun yanında TÜSİAD, TOBB, ISO ve TiM gibi STK'lar da zaman zaman Yıl Çalışmalarının İeremesinde itici güç ve insiyatif üstlenmiştir.

8. Türkiye'ye Doğrudan Yabancı Yatırımları Çekmek İçin Gerekli İllave Unsurlar

Türkiye'nin yatırım ikilimini iyileştirek yabancı yatırımları Türkiye'ye çekme konusunda çok önemli adımlar attığını önceki bölümde ayrıntılı şekilde belirtmiştim. Nitelikle yatırım ortamının iyileştiirmesi etkisini hemen göstermiş¹⁴ ve gerek yerli, gerekse yabancı yatırımlarda kayda değer artışlar elde edilmiştir. Örneğin yerli özel sektör yatırımları 2003 yılında %30, 2004 yılında ise %49 oranında artış göstermiştir (HM, 2005b). Fakat asıl önemli gelişime Haziran 2003'ten itibaren başta Doğrudan Yabancı Yatırım Kanunu olmak üzere yıl konusunda çıkarılan bir çok kanun ve yapılan pek çok düzenleme ile DYY'de çok çarpıcı sonuçların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Halbuki, 4875 sayılı yeni Yabancı Yatırım Kanunu'nun yürürlüğe girdiği 17 Haziran 2003'ten, 31 Aralık 2004 tarihine kadar toplam 3095 yabancı sermayeli firma kurulmuştur. Ayrıca Türkiye 1990-2003 döneminde yıllık ortalama 642 milyar dolarlık DYY çekebilmiş iken, yeni satışa çıktıktan sonra, 2003ün ikinci yarısında 1.192 milyar dolar, 2004 yılında ise net 2.568 milyar dolar DYY girişini gerçekleştirmiştir. Bu değerler önceki yıllara kıyasla çok büyük bir artışı temsil etmektedir (YSGM, 2005a:3-10). Keza HM, 2005 yılında Türkiye'ye 4.6 milyar dolar, 2006'da 4.8 milyar dolar ve 2007 yılında ise 5 milyar dolar olmak üzere üç yılda toplam 14.4 milyar dolarlık doğrudan yabancı sermaye girişini yaşamaması beklemektedir (Hürriyetim.com, 2005).

Yıl konusunda atılan tüm olumlu adımlara ve son İki yıl içinde DYY çekme ile elde edilen önemli başarılara rağmen, Türkiye'nin DYY girişini sürdürürler şekilde devam ettirebilmesi için gereklili ek unsurlar TÜSİAD ve

YASED'in (TÜSİAD, 2004:33-37; TÜSİAD ve YASED, 2004:11; YASED,

2001, 2002) görüşleri de dikkate alınarak, şu şekilde belirtilmeli:

- Türkiye'nin etkin şekilde tanıtımının yapılabilmesine imkan sağlayacak yetki ile donatılmış yatırım promosyon ajansının kurulması gereklidir. Türkiye'nin sahip olduğu yatırım ikiliği ve üretim avantajlarının uluslararası yatırımcılarına etkin yöntemlerle duyurulması, pazarlanması, tanıtılması çok önemlidir. Bu çerçevede özellikle yatırım yapılacak yer ve sektörlerin tespitinin yapılması ve tanıtılması gereklidir. Ancak bu konuda Türkiye henüz bir adım atmış değildir.

- Uzun dönemde ekonomik ve siyasi istikrarın sürdürülmesi.
- Yolsuzlukla mücadeleye taviz verilmeksızın devam edilmesi.
- Tarife dışı engellerin libere edilmesi.
- Fikri mülkiyet haklarının korunmasıyla ilgili yasal düzenlemelerin uygulamalarının adli ve polisiye tedbirlerle sürdürülmesi.
- Rekabetin korunması.
- Yatırımları teşvik uygulamasının diğer ülkelerdeki rekabet koşulları baz alınarak etkin şekilde uygulanması.
- AB sürecinin gereklerinin yerine getirilmesi. AB ile müzakerelerin başlaması yabancı yatırımlarda önemli bir artış saylayacaktır. Doğu Avrupa ülkeleri buna en iyi örneği oluşturmaktadır.
- Enflasyon muhasebesi sisteminde geçilmesi zorunludur.
- Özelleştirme uygulamalarına devam edilmesi; enerji, altyapı ve yap-işlet-devret modelinin geliştirilmesi.
- Kayıt dışı ekonomisinin kayıt içine alınması ve böylece rekabetin korunması.
- Çeşitli sektörlerde devam etmeye olan kamu kesiminin ağırlığının azaltılarak piyasa mekanizmasına işerrick kazandırılması Türkiye ekonomisine olan güvenin tesisini bakımından büyük önem taşımaktadır.
- Çiftte vergilendirmeyi önleme ve YTKT anlaşmalarına devam edilmesi ve kapsamın daha da genişletilmesi.
- Serbest bölgelerin yabancı yatırımların çekilmesinde çok önemli hale gelmesi nedeniyle (özellikle Çin ve diğer Asya ülkeleri gibi), kurulma çalışmaları devam eden serbest bölgelerin bir an önce faaliyete geçirilmesi. Mevcutların ise, özellikle yabancı yatırımcı çekmek için alt ve üst yapılarının iyileştirilmesine önem verilmelidir.

¹³⁻ Ne yazık ki bu sitenin sadecə adlı bulunmakta, aktif şekilde yabancı yatırımcılara hizmet vermemektedir.

¹⁴- ABD Dışişleri Bakanlığı (US Department of State) Amerikan İş insanları için hazırladığı ve her yıl güncellendiği Türkiye Ticaret Rehberi (Country Commercial Guide) Türkiye'nin konusunu sevgiliği başının derecesinde karşıltırmalı olarak çok iyi yansımaktadır. (Bkz. US Department of State 2001, 2005).

-

• Bölge ülkeleri arasında, diğer ülkelerin yabancı yatırımlar için uyguladığı teşviklerin Türkiye'nin tarafından da tanınması çok önemlidir. Yani Türkiye'nin yabancı yatırım konusunda rakibi olan bölge ülkeleriyle ortamın uygun hale getirilmesiyle mümkün olabilecektir.

- Emek maliyetlerinde en büyük kalemi oluşturan sosyal güvenlik primlerinin azaltılması.

- Bürokratik süreçlerin azaltılması ve kamu kurumlarının yaklaşımının değiştirilmesi, gerek kamu, gerekse özel sektörde iyi yönetim ilkelerinin hayatı geçirilmesi ile mümkün olmaktadır. Nitekim, etkin yönetimin sağlanamaması, kurumların verimsiz çalışmasına neden olmak yanında, yolsuzluklara da yol açmaktadır. Şeffaflık, saydamlık ve katılımcılık ilkesi etrafında şekillenen iyi yönetişim ilkelerinin benimsenmesiyle hem kamunun, hem de özel sektörün plan ve uygulanmalarda hesap verilebilirlik çerçevesinde işlerini yürütmesi önem arz etmektedir.

- Karmaşık vergi sisteminin basitleştirilmesi ve vergilerin azaltılması.

- Bölgelik kalkınma ajanslarının kurulması.

- YÖLKK'in çalışmalarının sürekli kılmaması, güncellenmesi ve dünya ekonomisindeki değişimle ayak uyduracak şekilde reformların yapılması gerekmektedir.

Cünkü yatırım iklimini bir kez iyileştirdikten sonra artık tamam demek büyük bir yanlışlık oluşturabilirmektedir. Nitekim dünyyanın bir çok ülkesinde Yili çalışmalarının süreklilığını sağlayacak mekanizmalar oluşturulmuştur. Örneğin Avustralya, Hollanda vb.

- Türkiye'nin ulaşım ve iletişim altyapısının güçlendirilmesi.

- Türkiye DYY konusunda uluslararası arenada kendine rekabet avantajı (comparative advantage) sağlayacak özellik ve fırsatları tespit ederek "kendine has ve tek" olacak bir başarı modeli oluşturacak strateji belirlemelidir (Insight Yased, 2004:19). Farklı ülkelerde başarılı olmuş DYY modellerinin Türkiye şartlarına adapte edilmeden aynen taklit edilmesi başarılı bir uygulama olmayacağından.

- Türkiye'nin küresel rekabet avantajı sağladığı alanlar vurgulanarak DYY çekmeye çalışmalıdır. Bunlar içinde özellikle AB üyeliğin perspektifi, demografik yapı, coğrafi lokasyonunun ulaşım ve lojistik merkezi olma potansiyeli ve büyük pazar olması vb. vurgulanmalıdır.

-

• Son olarak UNCTAD'in Çeşitli Ülkeler İçin Hazırladığı Yatırım İklimi, fırsatı ve potansiyellerini içeren yatırım rehberi (An Investment Guide to Turkey) Türkiye içinde hazırlanmalıdır.

Türkiye'nin, GSMH'sinin yılda ortalama %10'u kadar yabancı yatırım çekmesi gerektiği sık sık vurgulanmaktadır. Oysa bu oran ortalama %0,5 seviyesindedir. Ülkenin hedefi mevcut koşullarda en az GSMH'nin %4'ü oranında yabancı sermaye (yani yılda net 8-10 milyar dolar) çekmek olmalıdır. Türkiye yabancı sermaye konusunda rakibi olan bölge ülkelerine kıyasla yasal reformlara ve özelleştirme çalışmalarına daha erken başlamasına rağmen, ne yazık ki DYY Çekme bakımından Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin (Polonya, Çek Cumhuriyeti, Macaristan, Romanya vb.) çok geride kalmıştır. Bu hem DYY miktarı, hem de DYY'nin GSYİH'ye oranı bakımından böyledir.

Dünyada DYY'den pay alma yarısının ülkeler arasında hızla artması, gerek gelişmiş, gerekse gelişmekte olan ülkelerin mevcut tüm imkanlarını kullanarak,alsa gelenlerin dışında tantım faaliyetlerine yönelikleri, ülkenin tanıtımı yatırım yeri pazarlaması olarak değerlendirek bu doğrultuda strateji ve politikalar uyguladıkları görülmektedir. Bu bağlamda özellikle İrlanda, Çek Cumhuriyeti ve Tayland'ın son derece başarılı olduğu bilinmektedir.

Yili konusunda çok önemli gelişmeler atılmasına rağmen, uygulamada bürokrasının halen direnç gösterdiği noktalar bulunmaktadır. Örneğin yabancılarin çalışma izni alınmasında eskiye göre zaman zaman daha büyük zorluklarla karşılaşmaktadır (Insight Yased, 2004:13). Hiç kuşku yok ki yatırımcı açısından mevzuattan daha önemli uygulamadır.

YÖLKK'nın teknik komite çalışmalarında kamu kuruluşlarının görev ve yetki alanlarının kesiştiği noktalarda, mevcut yetkililerden feragat etme kaygıyla ciddi tıkanıklık ve dirençler yaşamaktadır. Kamu kuruluşları arasında yaşanan yetki çatışmasının aşılması ve Yili için gerekli yasal ve kurumsal düzenlemelerin hızlandırılması gerekmektedir.

Yili çalışmalarının eleştirisi kapsamında, HM'nin bir dönem kurduğu web sitesi bir süre hizmet vermiş olmakla birlikte, çok uzun zamandır böyle bir sistemin mevcut olmaması önemli bir eksiklik olarak addedilmektedir. Ayrıca Endüstri Bölgebleri Kanunu'nun DYY kanunu ile yeterince koordine edilememesi nedeniyle iki başlılık ve ilave bürokrasi yaratması söz konusudur. Bu nedenle bu iki yasanın essgündümü sağlanmalı ve Endüstri Bölge-i Kanunu bu çerçevede yeniden düzenlenmelidir.

9. Sonuç

Küreselleşme çağına girdiğimiz şu dönemde Türkiye kalkınmak zorunda olan bir ülkedir. Bu ya kendi iç tasarrufları yoluyla sermaye birikimini sağlayarak, ya da dış kaynaklardan sağlanacak yatırımlar yoluyla olacaktır. İki seçenekten ikincinin, kalkınmak için yeterli olmadığı çok açıkta. Bu nedenle Türkiye'nin kalkınmak için mutlak surette doğrudan yabancı yatırımlara ihtiyacı bulunmaktadır.

Türkiye Osmanlı'dan bu yana, özellikle 1950'li yıllarda itibaren ekonomik kalkınma için yabancı sermayeden yararlanma yolunu seçmiştir. 24 Ocak 1980 kararları ve daha sonraki uygulamalar bu durumu daha da perçinleştirmiştir. 1980 yılında Türk sanayisinin 500 büyük firması arasında 40 tane yabancı sermayeli firma vardı. Bu firmalardan 21'i ilk 100 büyük sanayi şirketi içerisinde yer alan yabancı sermayeli kuruluşları (Karlu, 1983:150-152). Bugünkü durum, kat edilen yolu göstermek açısından son derece ilginçtir. İstanbul Sanayi Odası tarafından 2001 yılı için yapılan Türkiye'nin 500 Büyük Sanayi Kuruluşu adlı çalışmada yer alan 500 büyük firmadan 133 tanesi (%27,6'sı) yabancı sermayeli firmadır (ISO,2002:66). Bu durum hem 1980'den bu yana kat edilen yol açısından, hem de yabancı sermayenin Türk endüstrisi için ne kadar önemli olduğunu göstermek bakımından son derece ilginç ve önemlidir.

Doğrudan yabancı yatırımlar konusundaki bu olumlu gelişmelere rağmen, Türkiye aynı gelişmişlik düzeyine sahip ülkelerin ve mevcut potansiyelinin çok gerisinde DYY çeker bilmistiştir. Ülkenin yatırım ikliminde bulunan sorumlardan kaynaklanan bu durumun aşılması ve Türkiye'nin hak ettiği yatırımı alabilimesi, ancak yatırım ikliminin sürekli iyileştirilmesi ile mümkündür. Bu çalışma, Türkiye'nin bu yönde hem önemli mesafe aldığı, hem de alımaya da devam etmek zorunda olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.

Referanslar

- Alpar, C. (1978) Çok Uluşlu Şirketler ve Ekonomik Kalkınma, 2. Bası, Al-TıA Yay, Ankara.
- Aslanoglu, E. (2000) "Spillover effects of foreign direct investments on Turkish manufacturing industry", Journal of International Development, 12, 1111-1130.
- Balasubramanyan, V. N. (1996) "Foreign direct investment in Turkey", In Togan, S.; Balasubramanyan, V. N. (eds), The Economy of Turkey Since Liberalization, Mcmillan Press, London, 112-130.
- Balasubramanyan, V. N ve Corles, N. (2001) Foreign direct investment in Turkey and the transitional economies of Eastern Europe, In Togan, S. ve Balasubramanyan, V. N. (eds), Turkey and Eastern European Countries in Transition, Palgrave Pub., New York.
- Balkır, C. (1993) "Turkey and European Community: foreign trade and direct foreign investment in the 1980s", In Balkır, C. ve Williams, A. M. (eds), Turkey and Europe, Pinter Publishers, London.
- Babai, A. S. (1987) "Türkiye'de Yabancı Sermaye", İçinde 1987 Sanayi Kongresi Bildiriler Kitabı, TMMOB Yayıncıları, Ankara.
- Berköz, L. (2001) "The interregional location of foreign investors in Turkey", European Planning Studies, 9, 979-994.
- Bodur, M. ve Madsen, T. K. (1993) "Danish foreign direct investment in Turkey", European Business Review, 93, 28-43.
- Buckley, P. J. ve Geyikdağı, N. V. (1996) "Explaining foreign direct investment in Turkey's tourism industry", Transnational Corporations, 5, 99-110.
- Bulutoglu, K. (1970) 100 Soruda Türkiye'de Yabancı Sermaye, Gerçek Yay, İstanbul.
- Cillov, H. (1965) Yabancı Sermaye Yatırımları, İTO Yayıncıları, İstanbul.
- Çoşkun, R. (2001) "Determinants of direct foreing investment in Turkey", European Business Review, 13, 221-226.
- Cömert, F. (2000) "İstihdam sorunu ve yabancı sermaye", Hazine Dergisi, 13, 1-27.
- Deichmann, J.; Karidis, S ve Sayek, S. (2003) "Foreign direct investment in Turkey: regional determinants", Applied Economics, 35, 1767-1778.
- Demirbaş, H. M.; Mirza, H ve Weir, D. T. H. (1995) "The dynamics of ma-

- Manufacturing joint ventures in Turkey and the role of industrial groups”, Management International Review, 35, 35-51.
- Demircan, D. (1971) Türkiye'de Yabancı Sermaye, Dilek Matbaası, İstanbul.
- Dicken, P. (1998) Global Shift: Transforming the World Economy, 3rd Edition, Paul Chapman, New York.
- DİE, (2002) İllerle Göre Gayri Safi Yurt外j Hasıla 2000, DIE Yayınları, Ankara.
- Dikmen, A. A. ve Karahanoğulları, O. (2003) Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu Tasarısı Hakkında Değerlendirme, http://www.bil-kent.edu.tr/yeldanbs/yazilar_uye/dikmenkara.html, 24 Temmuz 2003.
- Doğan, H. (1981) “Türkiye'de Yabancı Sermaye, İçinde II. Türkiye İktisat Kongresi Bildiriler Kitabı, DPT Yay., Ankara.
- DPT, (1983) 6224 Sayılı Kanuna Göre Türkiye'de Yabancı Sermaye, Yabancı Sermaye Başkanlığı, DPT Yayınları, Ankara.
- DPT, (2000) VIII. Beş Yıllık Kalkınma Planı Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Ölç Raporu, DPT Yayınları, Ankara.
- DPT, (2003) İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması 2003, DPT Yayınları, Ankara.
- Dunning, J. H. (1988) Explaining International Production, Ujhwin Hyman, London.
- Eldem, V. (1994) Osmanlı İmparatorluğu'nun İktisadi Şartları Hakkında Bir Tektik, 2. Baskı, TTK Yay., Ankara.
- Erdal, F. ve Tatoğlu, E. (2002) “Locational determinants of foreign direct investment in an emerging market economy: evidence from Turkey”, Multinational Business Review, 10, 57-65.
- Erden, D. (1996) A Survey of Foreign Direct Investment Firms in Turkey, Boğaziçi University Press, İstanbul.
- Erden, D. (1997) “Stability and satisfaction in cooperative FDI: partnerships in Turkey”, In Bearnish, P. W. ve Killing, J. P. (Eds.), Cooperative Strategies: European Perspectives, New Lexington Press, San Francisco, 158-183
- Erdilek, A. (1982) Direct Foreign Investment in Turkish Manufacturing : an Analysis of the Conflicting Objectives and Frustrated Expectations of

a Host Country, Mohr, Tubingen.

-Erdilek, A. (1986) Turkey's new open-door policy of direct foreign investment: a critical analysis of problems and prospects, METU Studies in Development, 13, 171-191.

-Erdilek, A. (1988) “The role of foreign investment in the liberalization of Turkish economy”, In Nas, T. F. ve Odekon, M. (eds.), Liberalization and the Turkish Economy, Greenwood Press, New York, 141-159.

-Erdilek, A. (2003) “A comparative analysis of inward and outward FDI in Turkey”, Transnational Corporations, 12, 79-105.

-FIAS, (2005) FIAS Reports and FIAS Project Impact, http://www.fias.net/data/europa_cty.html, 26 Nisan 2005.

-Foster, M. J. ve Alkan, I. (2003) “Understanding patterns of FDI: the case of Turkey and its auto industry”, European Business Journal, 43, 61-69.

-Gallup, J. L.; Sachs, J. D. ve Mellinger, A. D. (1999) “Geography and Economic Development”, International Regional Science Review 22, 179-232.

-Göymen, K. ve Tüzün, G., (1976) “Foreign private capital in Turkey: an analysis of capital imported under the encouragement law, 6224”, ODTÜ Gelişme Dergisi, 11, 55-80.

-Henderson, J. V. (1999) “Overcoming the adverse effects of geography: infrastructure, health, and agricultural policies” International Regional Science Review, 22: 233-237.

-HDTM, (1993) Yabancı Sermaye Raporu (1990-1992), Yabancı Sermaye Genel Müd., Ankara.

-HM, (2002) IMF ile Yeni Stand-by Düzenlenmesi 2002-2004 18 Ocak 2002 Tarihli Niyyet Mektubu, http://www.hazine.gov.tr/standby/mektp/nekuptup11/nekuptup_tr.pdf, 10 Şubat 2005.

-HM, (2005a) Yatırım Danışma Konseyi İkinci Toplantısı Sonuç Bildirgesi, http://www.hazine.gov.tr/GuncelDuyuru/AC%202005%20Declarati-on_tr.pdf, 6 Mayıs 2005.

-HM, (2005b) Devlet Bakanı Sayın Ali Babacan'ın Yatırım Ortamını İyleştirme Koordinasyon Kurulu Açılış Konuşması, http://www.hazine.gov.tr/GuncelDuyuru/AB_YOIKK_20050409.pdf, 15 Nisan 2005.

-Hürriyet.com, (2005) Yabancı sermaye, <http://www.hurriye.com>

- tim.com.tr/haber/0,,sid~1@w~4@tarih~2005-04-29m@nvid~570457,00.asp, 29 Nisan 2005.
- IFC, 2002, Investment Climate: Country Survey Data, <http://www.ifc.org/ifcext/economics.nsf/Content/IC-Firm-basedsurveys>, April 16, 2005.
- Insight Yased, (2004) Yatırım Ortamını İyileştirilmesinde Çalışmaları, <http://www.yased.org.tr/page.asp?PageID=1183>, 15 Nisan 2005.
- ISO, (2002) "Türkiye'nin 500 Büyük Sanayi Kuruluşu 2001", ISO Dergisi, Özel Sayı, 437, Ağustos.
- ISO, (2002) Uluslararası Doğrudan Yatırımlar ve Türkiye, ISO Yayımları İstanbul.
- ITO, (1967) Türkiye'de Yabancı Özel Sermaye Yatırımları, ITO Yayınları, İstanbul.
- Karakoynlu, E. (1981) "Türkiye'de yabancı sermaye yatırımları ve uygulaması", İçinde II. Türkiye İktisat Kongresi Bildiriler Kitabı, DPT Yay., Ankara, 419-438.
- Karlık, R. (1983) Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları, ITO Yay., İstanbul.
- Kaynak, E. ve Dalgın, T. (1991) "Internationalization of Turkish construction companies: a lesson for third world multinationals?", Columbia Journal of World Business, 26, 60-75.
- Kirim, A. S. (1986) "Transnational corporations and local capital: comparative conduct and performance in the Turkish pharmaceutical industry", World Development, 14, 503-521.
- Kurmuş, O. (1974) Emperyalizmin Türkiye'ye Giriş, Bilim Yayıncıları, İstanbul.
- Kutal, G. ve Büyüksu, A. R. (1996) Çok Uluşlu Şirketler ve İnsan Kaynağı Yönetimi, Der Yayınları, İstanbul.
- Kütüköđu, M. S. (1992) "Tanzimat devrinde yabancıların iktisadi faaliyetleri", İçinde Yıldız, H. D. (ed.), 150. Yılında Tanzimat, TTK Yayıncıları, Ankara, 92-138.
- Loewendahl, H. ve Ertugal-Loewendahl, E. (2001) "Turkey's performance in attracting foreign direct investment: implications of EU enlargement", European Network of Economic Policy Research Institutes, Working Paper No8, <http://www.enepri.org>, 12 Kasım 2003.
- OECD, (2000) Sixth West Conference of Ministers of Economy, Industry and Trade, <http://oecdmoscow.9.com.1.ru/engweb/muennster/rev2.htm>, May 11, 2005.
- OECD, (2002a), Foreign Direct Investment for Development: Maximising Benefits, Minimising Costs, OECD Publications, Paris.
- OECD, (2002b) Foreign Direct Investment and Regional Development: Sharing Experience from Brazil, China, Russia and Turkey, <http://www.oecd.org/dataoecd/44/18/248984.pdf>, May 5, 2005.
- OECD, (2002c) Enhancing Market Openness Through Regulatory Reform in Turkey, <http://www.oecd.org/dataoecd/40/9/184076.pdf>, May 5, 2005.
- Ok, S. T. (2004) "What drives foreign direct investment into emerging markets?" Emerging Markets, Finance and Trade, 40, 101-114.
- Ongun, M. T. (2001) "Yabancı sermaye ve dış borçlar", İçinde Şahinöz, A. (ed.), Türkiye Ekonomisi Sektorel Analiz, İmaj Yay., Ankara, 323-355.
- Ökçün, A. G. (1997a) 1920-1930 Yılları Arasında Kurulan Türk Anonim Şirketlerinde Yabancı Sermaye, 2. Baskı, SPK Yay., Ankara.
- Ökçün, A. G. (1997b) İktisat Tarihi Yazları, SPK Yay., Ankara.
- Ökçün, A. G. (1997c) Türkiye İktisat Kongresi:1923-İzmir, 4. Baskı, SPK Yay., Ankara.
- Önış, Z. (1994) "Liberalization, transnational corporations and foreign direct investment in Turkey: the experience of the 1980s", In Senses, F. (ed.), Recent Industrialization Experience of Turkey in a Global Context, Greenwood Press, London, 91-109.
- Özalp, İ. (1998) Çokuluslu İşletmeler: Uluslararası Yaklaşım, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.
- Özdemir, D. (2002) "The distribution of foreign direct investments in the service sector in Istanbul", Cities, 19, 249-259.
- Pamuk, S. (1994) Osmanlı Ekonomisinde Bağımlılık ve Büyüme (1820-1913), 2. Baskı, Tarih Vakti Yurt Yay., İstanbul.
- Selik, M. (1961) Türkiye'de Yabancı Özel Sermaye (1923-1960), SBF Maliye Enstitüsü Yay., Ankara.
- Şahin, M. (1975) Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları, Ekonomik ve Sosyal Yay., Ankara.

- Şatiroğlu, K. D. (1984) Çökünlü Şirketler, AÜ SBF Yayınları, Ankara.
- Tokatlı, N ve Erkip, F. (1998) "Foreign investment in producer services", Third World Planning Review, 20, 87-107.
- Tatoğlu, E. ve Glaister, K. W. (1996) "Trends and patterns of European foreign direct investment in Turkey", European Business Review, 96, 11-21.
- Tatoğlu, E. ve Glaister, K. W. (1997) "Foreign equity venture formation in Turkey: patterns of activity and structure", Journal of Euromarketing, 6, 35-67.
- Tatoğlu, E. ve Glaister, K. W. (1998a) "An analysis of motives for western FDI in Turkey", International Business Review, 7, 203-230.
- Tatoğlu, E. ve Glaister, K. W. (1998b) "Western MNCs' FDI in Turkey: an analyses of location specific factors", Management International Review, 38, 133-159.
- Tatoğlu, E. ve Glaister, K. W. (1998c) "Performance of international joint ventures in Turkey: perspectives of western firms and Turkish firms", International Business Review, 7, 635-656.
- Tatoğlu, E. ve Glaister, K. W. (1998d) "Determinants of foreign direct investment in Turkey", Thunderbird International Business Review, 40, 635-656.
- Tatoğlu, E. ve Glaister, K. W. (2000) Dimension of Western Foreign Direct Investment in Turkey, Westport, Quorum.
- Tezel, Y. S. (1994) Cumhuriyet Dönemi İktisat Tarihi (1923-1950), 3. Baskı, Tarık Yurt Yayınevi, İstanbul.
- Tuncer, B. (1968) Türkiye'de Yabancı Sermaye Sorunu, AÜ SBF Yayınları, Ankara.
- TÜSİAD, (2004) Investment Environment and Foreign Direct Investments in Turkey, Working Paper prepared for Investors Advisory Council Meeting, <http://www.tusiad.us/Content/uploaded/Turkey-Investment-Environment.Pdf>, 15 March 2004.
- TÜSİAD ve YASED, (2004) FDI Attractiveness of Turkey: A Comparative Analysis, [http://www.tusiad.us/Content/uploaded/Turkey-Foreign-Direct-Investmen](http://www.tusiad.us/Content/uploaded/Turkey-Foreign-Direct-Investment Attractiveness.Pdf)t Attractiveness.Pdf, May 4, 2005.
- US Department of State, (2001) FY 2001 Country Commercial Guide: Turkey, http://www.state.gov/www/about_state/business/com_guides/2001/europe/turkey_ccg2001.pdf, May 20, 2005.
- US Department of State, (2005) Doing Business In Turkey: A Country Commercial Guide for U.S. Companies, http://www.buyusa.gov/turkey/en/country_commercial_guide.html, May 20, 2005.
- UNCTAD, (1998) World Investment Report 1998: Trends and Determinants, United Nations Publications, New York and Geneva.
- Uras, G. (1979) Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları, İktisadi Yayıncılık, İstanbul.
- Uras, G. (1981) "Türkiye'de yabancı sermaye yatırımları", İçinde II. Türkiye İktisat Kongresi Bildiriler Kitabı, DPT Yay., Ankara, 407-418.
- World Bank, (2004) World Development Report 2005: a Better Investment Climate for Everyone, Oxford University Press, New York.
- Yavan, N. ve Kara, H. (2003) "Türkiye'de doğrudan yabancı sermaye yatırımları ve bölgesel dağılışı", Coğrafi Bilimler Dergisi, 1, 19-42.
- YASED, (1988) Dünyada ve Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları ve Beklentiler, YASED Yayımları, İstanbul.
- YASED, (1989) Türkiye'nin Avrupa Topluluğu ile Büttünleşmesinde Yabancı Sermaye Yatırımlarının Rolü, YASED Yayımları, İstanbul.
- YASED, (1990) Üretim Teknolojisinin Yenilenmesinde Dış yatırımların Rolü, YASED Yayımları, İstanbul.
- YASED, (2000) YASED Faaliyet Raporu 2000, http://www.yased.org.tr/genel/turk/YASED_FR_2000_TR.pdf, 15 Nisan 2005.
- YASED, (2001) YASED Faaliyet Raporu 2001, http://www.yased.org.tr/genel/turk/YASED_FR_2001_TR.pdf, 15 Nisan 2005.
- YASED, (2002) YASED Faaliyet Raporu 2002, http://www.yased.org.tr/genel/turk/YASED_FR_2002_TR.pdf, 15 Nisan 2005.
- YASED, (2005) Türkiye'de Yatırım Ortamının İyileştirilmesi Reform Programı, <http://www.yased.org.tr/page.asp?pagelD=1191>, 15 Nisan 2005.
- Yıldırım, N. (1979) Uluslararası Şirketler, Cem Yayımları, İstanbul.
- YSGM, (2002), Yabancı Sermaye Raporu 2001., <http://www.hazir.com>

[ne.gov.tr/duyuru/basin/ybs_rapor.pdf](http://www.hazine.gov.tr/duyuru/basin/ybs_rapor.pdf), 30 Eylül 2003.

-YSGM, (2003a), Yabancı Sermaye Raporu 2002, http://www.hazine.gov.tr/duyuru/basin/rapor_turkce.pdf, 14 Mayıs 2004.

-YSGM, (2003b), Yabancı Sermaye Raporu 2003 I. Yarı, http://www.hazine.gov.tr/ybsrapor2003_1yari.pdf, 28 Ocak 2005.

-YSGM, (2005a), Yabancı Sermaye Raporu 2004, <http://www.hazine.gov.tr/ybsrapor2004.pdf>, 20 Nisan 2005.

-YSGM, (2005b), Yabancı Sermayeli Firmalar Listesi, <http://www.hazine.gov.tr/yabancisermaye.htm>, 20 Nisan 2005.

-YSGM, (2005c), Yatırım Danışma Konseyi İlerleme Raporu, http://www.hazine.gov.tr/ybs/yatirim_danisma_konseyi.htm, 16 Nisan 2005.

-Yüksel, Ö. (1999), Uluslararası İşletme Yönetimi ve Türkiye Uygulamaları, Gazi Büro Kitabevi Yayıncıları, Ankara.